ЛННБ України ім.В.Стефаника
01162082 (К)

2012

В. 3300

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА АН УРСР
№ И 37087

Слово про збурене пекла.

Українська пасійна драма.

Написав **Др. Іван Франко.**

В р. 1896 помістив я з підписом „Мирон“ у „Кіевской Старинѣ“ в липневій і серпневій книжках статю п. з. „Южнорусская пасхальная драма“, що вийшла також окремою відбиткою. Сего (1907) року д. І. Стешенко, спасибі йому, пригадав українській публиці сю мою працю, подавши з неї докладний витяг у своїй просторій праці „Історія української драми“ (Україна 1907, книжка за липень і серпень, стор. 113—122). Я вдячний д. Стешенкови за ту його услугу, яка зрештою входила і в сам плян його огляду, та не можу не пожалкувати, що в своїм рефераті з моєї праці він не навів тих нових матеріялів до поясненя жерел нашої драми, які дуже легко міг мати під рукою, от хочби заглянувши до збірки новозавітних апокріфів Порфірьєва, де на стор. 204—214 надруковано „Слово Евсевія, епископа Александрійскаго о вшествіи Іоанна Предтечи“ або в виданий мною третій том збірки апокріфів, де також був би знайшов дещо до сеї теми.

Користуючи ся сими матеріялами тай ще обставиною, що в бібліотеці „Народного Дому“ мині пощастило знайти аж три копії сеї драми, що правда, всі неповні (дві лише в уривках, що заховали ся на розрізнених паперових картках, із яких були злїплені окладки рукопису 212 тоїж бібліотеки — судячи з розміру тих карток, на мою просьбу розлїплених за дозволом кустоса бібліотеки проф. Свистуна, маємо в них перед собою останки не одної, а двох копій, із яких одна, писана на картках малої 8-ки звичайного книжкового формату, а друга на картках такої-ж 8-ки, але писана в подовж, отже формат старих кантичок); друга копія поміщена в рукоп. 181, карт. 25—38, тім самім, у якім на початку стоїть опубліковала мною польсько-руська

И 16419

вертепна драма на картках 1—24, і обіймає 386 рядків віршованого тексту. Приступаючи до нового обробленя і виданя сеї драми, пригадаю поперед усього деякі її преліминарії.

В р. 1862 в липневій книжці „Основи“ була надрукована пасхальна вірша, записана із уст народа в ізюмськім повіті харківської ґуб. Передруковуючи сю віршу порівнюю її текст із повнійшим подекуди і значно красшим текстом, записаним д. П. Івановим у Купянську і слободі Білоруцькій, Старобільського пов. харківської ґуб., що була надрукована 1893 р. в третій книжці московського журнала „Этнографическое обозрѣніе“, стор. 118—120.

Єгда Юда Христа жидам продав
І о тим вельми захвирсовав,[1])
Поверг сребряники, шед і удави ся,
І перед Луципером-сатаною у пеклї яви ся.
То Луципер його любовно привитав
І ось так іменно словами його поздоровляв:
„Обитай же Юдо, брате мій коханий,
Бо єси друг мій присно соізбраний!
Добрую ми з тобою пораду мали,
Що Ісуса Назарянина на хрест ізогнали.[2])
Тепер же я тобі позволяю зо мною сидїти,[3])
І юже аз пію чашу, то й ти будеш пити.
Да тілько об сьому не ізволь скорбити:
Що мнї буде в день судний, те й ти будеш терпіти.
Не унивай, но пожди,[4]) поки прийде світу кінець,
І возложим[5]) на главу твою мій прекрасний[6]) вінець.
От-от як не видно, Назарянина приведуть
І мінї його грішну душу на віки оддадуть.[7])
Ибо[8]) я послав по його безсмертних і пресильних
Бинарей і Трубарей, воївод своїх вірних.
Да тільки не знаю, чого вони[9]) там ся забарили?[10])
Видно, Юдеї Назарянину хреста ще не зробили“.[11])

Як оце Луципер з Юдою розмовляли,[12])
То їх послані воєводи скоро причвалали і закричали:[13])

[1]) Зам. захврасував. [2]) Ів. загнали. [3]) Сей рядок у Осн. vac. [4]) Ів. обожди. [5]) Осн. водружим. [6]) Ів. сего слова не має. [7]) Так у Ів., Осн. віки вічні, а грішну vac. [8]) Так Осн., Ів. Або. [9]) Ів. ви. [10]) Осн. забарились. [11]) Осн. Христа ище не зробили. [12]) Ів. розмовляв. [13]) Остатнї два сл. лиш у Ів. Далї в Осн. стоять два зайві рядки:

І начали в труби трубить всїм слугам пекельним
І самому Луциперю й князям єго темним.

„Замикайте і підпирайте пекельнії врата,
Да й не виглядайте нїхто з пекла із нашого брата!
Ось іде до нас гость усїм нам неравний,
Господь крїпкий і царь царей грізний,
І множество ангелов Його окружають,
А нас до Його й близько[1]) не допущають!
Против одного ангела невозможно[2]) нам нїчого чинити,
А на його самого і оддалеку невозможно[3]) зріти".[4])

І закричав Луципер: „Що там за царь слави?
Чи не той, що з розбійниками жиди його на хрестї[5]) розпяли?
Ой яж тому за стид собі ставлю врата отворяти[6])
І вереї йому покоряти.
Нехай же він іде сюди тай настигає,[7])
А хто з нас дужчий буде, той бариші собі придбає".[8])
І закричав Луципер: „Гей панове воєводи, Бинарі й Трубарі,
От тепер же будьте в пригодї ви минї![9])
Я вас на пораду до себе волаю,[10])
Як із тим Христом поступати маю?
Як би нам оце хитрїйше зробити,
Щоб його душу в небо не пустити?"

Заморкотали[11]) слуги: „Нехай же він іде до неба,
А сюди нам його нїяк[12]) не треба!
Хибаж ти не знаєш, як він сюди прийде,
То ввесь народ собраний нами із пекла вийде.
Ібо він не єсть простий чоловік,
А Бог, той що був прежде всїх вік".[13])

Закричав Луципер: „Щож він за Бог, що смерти бояв ся,
І за серебрянії[14]) гроші як простий раб продав ся!
Перед смертію стогнав і на небо волав,
Даби в злії руки жидам не попав?"

Між тим як Христос став к пеклу приступати,[15])
Начали перед ним силно янгели воспівати:
„Возьмите врата князи ваша,

---

[1]) Осн. нас куди до него і близько анї мало. [2]) Ів. нельзя. [3]) Ів. се сл. vac. [4]) Дальші 10 рядків стоять у Ів. низше, в відповіднїйшім місцї, куди й кладемо їх. [5]) На хрестї у Ів. vac. [6]) Осн. Я оце... врата ему. [7]) Осн. сюди дай. [8]) Осн. із нас... і бариші. [9]) Сего рядка в Осн. нема. [10]) Осн. сюди. [11]) Осн. Замармотали. [12]) Осн. отнюдь. [13]) Осн. Но Бог, которий. [14]) Се сл. у Ів. vac. [15]) Осн. Между... ик пеклу приближися.

І оддайте авраамськії душі наша!
От ідет до вас царь слави,
Котрий сокрушив вінець вашеї глави.
Годї вам тут царствувати
І праведні душі к собі забирати".

Между тим Христос ик пеклу приближи ся,
То мрачнеє пекло світом просвіти ся.
А Луципер не змогши світа терпіти,[1])
Упав ниць і почав сильно вопити:[2])
„Гвалт, панове, гвалт! Пекло пропало!
І сили уже моєї скільки у мене не стало.[3])
Правду казали, що царь небесний
Взяв на себе образ чоловіколепний.[4])
І яж, скільки не дуж, так не возмог прелстити,
Що прийшлось менї тепер до віку вічного скорбити.[5])
Бо Іван Косматий його хрестив
І тим же то хрещеннєм і поклоненнєм мене мудро уловив:[6])
Я-ж думав на його, що він грішнійший усїх чоловік,
Аж він той Бог, который був прежде всїх вік".

Єгда Христос, пришедши к пеклу, благословив,
Своєю корогвою на всїх заклепах похрестив
І вереї перед собою поломав
І в тим поздоровляв, —
Наперед Адама і Еву викликав.[7])
І тогда то Христос пійшов до Адама,
Де була заготовлена окромішная яма,
І так став поздравляти,
Наперед Адама і Еву одкликати:
„Адаме, Адаме! Як тебе далеко яблуко загнало![8])
І за тобою праведних душ скільки в пеклї пропало!
Як тобі того яблука вкус показав ся?
Я-ж через него на хрестї за всїх вас розпяв ся.[9])
Тепер же ти іди в слїд за мною, отсюди ступай,
І з праведних нї однії душі не оставляй.
Соломона-ж не треба з собою брати,

[1]) Ів. ни могши. [2]) Ів. і став. [3]) Ів. Ужеж моєї сили не стало. [4]) Ів. чоловіколесний. [5]) Сї два рядки в Ів. vac. [6]) Ів. І мене мудрого вловив. Дальші 2 рядки у Ів. vac. [7]) Так у Ів., в Осн. натомість:
А Христос пришедши к пеклу, благословив корогвою,
І сокрушив на всїх заклепах вирій перед собою.
[8]) Осн. дод. сюди. [9]) Ів. за всїх вас на крестї.

Бо він может кріпко дуже мудровати.[1])
Да і Каін нехай іще трохи перебуде,
Поки не таковий, а особливий мій суд буде".[2])

І єгдаж Христос став із пекла виступати,
Тогда Луципер почав помаленьку[3]) і дерзость принимати.
Хоть хлипко, да став говорити
І по бокам пекельним очима став[4]) водити.
І побачив[5]) Соломона, вельми удивив ся,
І з своїми в пеклї слугами не мало чудив ся.
І сказав: „Хоть од Христа я лиха набрав ся,
Так за теж бо мінї мудрійший всїх чоловік остав ся.
Признай ся,[6]) Соломоне, чого ти іще в пеклї не видав?
Хибаж тебе Христос мінї на віки вішні подарував?"
Рече Соломон: „Гляди, сей подарок тобі з лихом[7]) вийде,
По мене-ж Христос єще і в друге[8]) прийде.
В первий єго приход єсли ти і зостав ся,[9])
А як по мене в другий раз прийде, то хоч і одчай ся!"[10])

Закричав Луципер: „Вибийте його з пекла[11]) в шию,
А коли не хоче, то хоч через силу!"[12])
І тодї то біси вигнали єго з пекла,
То душа єго в слїд за праведними потекла.
І так Соломон з пекла вимудрував ся,
Що всяк сему диву дивував ся.
І я вам оце возвіщаю[13])
І вас з празником[14]) поздоровляю.

Ся вірша з „Основи" послужила М. Драгомянову основою до його інтересної розвідки „Із історії вірші на Україні", надрукованої в збірці „Ватра" 1887 і передрукованої в третім томі „Розвідок Михайла Драгоманова" в Збірн. фільольоґічної секції т. VII, стор. 108—116. Передрукувавши текст вірші з Основи автор додає ось яку увагу: „В сій вірші зразу кидаєть ся в вічі живий, драматичний склад. Можна б сказати, що автор її або вже мав перед собою примір драматичних сцен, котрі скорочував вкладаючи їх у віршу, або ся вірша дає нам

[1]) Ів. кріпко може мудровати. [2]) Ів. Поки мій суд буде. [3]) Ів. став помалу. [4]) Се слово у Ів. vac. [5]) Осн. уздрів. [6]) Ів. І сказав: Признай ся. [7]) Ів. з соком. [8]) Ів. в другий раз прийде. [9]) Ів. Первий приход ще ти остав ся. [10]) Ів. А по мене прийде — хоть і одчай ся! [11]) Так у Ів., Осн. без „з пекла". [12]) В Осн. тут зайве: з пекла. [13]) Осн. І так о избавленіе от вічнаго плена нашого радіст вам витаю. [14]) Осн. з Великоднем.

перехідну форму до драми. Глядючи на приміри подібних же різдвянських віршей (напр. в Основі 1862, VI, у Чубинського „Труды экспедиціи“ III, 328, 331—340, 342) в порівнаню їх до звісних варіянтів різдвянської драми, треба згодитись на перше. Правда, проти сього говорить те, що в нас до тепер нема текстів „Пасхальної драми“, але звісно, що така драма у нас була колись (див. Митрп. Евгенія „Описаніе Кіево-Софійскаго Собора“ II, 216[1]). Може денебудь ще й знайдуть ся тексти сієї драми (Розвідки III, ст. 113).

Ся догадка робить усяку честь критичному змислови і комбінаційному дарови Драгоманова. Ще за житя пок. Драгоманова, літом 1894 р. мінї пощастило віднайти отсю драму, з якої в значній мірі (крім вступної сцени з Люципером і Юдою) черпала східно-українська вірша. Від молодого тодї слухача дух. семінарії, а пізнїйшого визначного збирача етнографічних матеріялів д. Осипа Роздольського я одержав невеличкий рукописний зошитець писаний сучасною скорописю, рукою Томи Кишка́, селянина з Мостищ калуського повіта. Він передав був сей зошитець одному питомцеви, що знав ся з Роздольським, але не сказав нїчого про те, де й відки переписав поміщені в ньому тексти. Я прочитав той зошитець і зацікавив ся ним дуже, бо вже від першої сторінки побачив, що тексти переписані Т. Кишком не його власного складаня, а важні памятки нашого старшого письменства. Через дра Ів. Куровця, що живе в Калушї, я спробував допитати ся до самого Кишка, щоб довідати ся, з яких книжок чи писань він копіював ті річи, що містять ся у його зошитї. Та на жаль від нього годї було дізнати ся чогось крім загального признаня, що він переписував до свого зошита „всячину“ із старших писаних та друкованих книг. Та незалежно від самого Кишка, що за свій рукопис допоминав ся гроший (я вислав йому через дра Куровця, тямить ся, 2 чи 3 ґульдени), др. Куровець дізнав ся, що в тих самих Мостищах живе дуже старий селянин Яковина, у якого є ті старі книжки та рукописи, з яких списував собі копії Т. Кишко. За посередництвом тогож дра Куровця я пізнїйше таки дістав від того Яковини його копію пасхальної драми, значно поправ-

[1]) В показанім Драгомановим місці (перші 3 рядки з гори) сказано, що в часї різдвяних свят „добірні студенти і учні ходили по домах зі звіздами, з Вертепом або Райком (знач. були й сцени, де представлювано рай — одна така сцена віднайдена мною, *І. Ф.*), де ляльками виставляло ся Різдво або Воскресене Христове“.

нійшу від копії Кишкової, якою тут користую ся для реконструкції тексту драми. Рукопис Кишка має зміст значно богатший від рукопису Яковини: Кишко скопіював із нього все і пододавав іще дещо з иньших жерел. Його зошит має 54 сторінки чвіркового формату, синьоватого паперу. Перших 16 стор. містять казку „Премудрый младенецъ“, друковану мною в „Житю і Слові“ 1894, II, 136—142. Від 17-тої стор. починаєть ся писанє без розставки рядків „Слово о буреню пекла... славнаго Его воскресенія тридневнаго“; воно кінчить ся на стор. 39. По нім іде „Чудо святителя Христова Николая“, де оповідаєть ся про стрічу і розмову св. Миколая з чортом. Чудо кінчить ся на стор. 44, по чім іде невеличка апофтеґма: „Описанѣ 12 вещей, которій нѣкогда доброго порятку не зробять: 1. Мудрѣ безъ учинку, 2. Богачѣ безъ милостинѣ, 3. Убогій гордий, 4. Старий не богобойний, 5. Младеницъ непослушний, 6. Жона безъ стиду, 7. Люди безъ права, 8. Война безъ фрики (здирства), 9. Панъ безъ ласти (? мб. ласки), 10. Християнинъ сварливий, 11. Царь гнѣвливий, 12. Духовний лѣнивий“. По тім на стор. 45—46 іде досить нескладна вірша „Бѣда зъ бѣдою“, зложена на манєру галицько-руських віршів для пропаґанди тверезости, далї казка „Господаръ и перепелица“, списана з уст народа, та з книжними додатками. На стор. 49—51 списано невеличкі розмови селянина Гриця Оковитки і жида Мортка Пявкеса — певно виписка з „Науки“ пок. Наумовича. Вкінцї на остатній сторінцї містить ся вірша „По битвѣ пѣдъ Плевною“, зложена якимось сучасним галицько-руським рапсодом; вона була надрукована мною в журналї „Житє і Слово“ 1894, II, 224.

Таким робом рукописний матеріял, який я тепер можу повернути на реконструкцію тексту нашої драми, представляєть ся ось як:

1. Текст рукоп. 181 Народного Дому у Львові (сїґную його буквою A_1), писаний десь у половинї, а може і в першій половинї XVIII в. виразним, круглим руським скорописом, зближеним ґрафікою до друкованої кирилицї. Вірші нашої драми, як уже сказано, числять 486 рядків, коли та сама драма в копії М. Кішка має 490 рядків. Про те я кладу в основу реконструкції сей старший текст не вважаючи на те, що він у порівнаню до иньших текстів зовсїм не скрізь однаково авторітетний.

2. Під буквою A_2 цитую чотири уривочки тексту мабуть старшого від A_1 і декуди дуже інтересного, а в головному досить близького до A_1.

3. Два уривочки написані на картцї кантичкового формату, значно ушкодженій, дають крім ряду розрізнених слів та декількох повних віршів тексту дуже мало для реконструкції тексту; цитую той уривок як A_3.

4. Лишаєть ся текст М. Кішка, опублїкований в Кіевской Старинї 1896 р., та супроти того, що в моїх руках є прототип того тексту, старша копія Яковини, я лишаю Кишкову копію на боцї. Рукопис Яковини числить 18 карток формату 4-о звичайного, хоч досить тонкого паперу; остатня картка в горі троха ушкоджена і підлїплена при оправі. Рукопис писаний увесь одною рукою, мабуть якимось дяком чи дяковчителем у першій половинї XIX в. Скоропись також живцем передає форми кирилицї. Містять ся тут: „Повѣсть ѡ мѹдромъ младенцѹ“, на $7\frac{1}{2}$ картках, а від стор. 14—30 іде наша драма, далї на стор. 31—34 йде згадане вже „Чѹдо Ст҃ителꙗ Хр҃стова Николаꙗ“ а на стор. 30 в низу починаєть ся і кінчить ся на остатнїй, сильно виблїдлій сторінцї руський, латинкою писаний текст „Historya o Rycaru“.

Порівнанє текстів A_1, A_2, A_3 і отсего рукопису Яковини — називаю його Б. — копію М. Кішка, хоч зроблену досить старанно, можна зовсїм пропустити — виявляє богато схожостий і не менше ріжниць у текстах тих копій. Копія Б. пересїчно виявляє текст пізнїйший, популярнїйший, чистїйший від церковщини та близший до народньої мови, але се лише декуди; попадають ся місця, де старші варіянти близші до нар. мови, нїж ся пізна копія. Та не в тім їх головна й характеристична ріжниця. Хоч обі копії вийшли очевидно з одного оріґіналу, та мусїли, особливо рукопис Яковини, переходити через досить значний ряд копій із копій, поки дійшли до теперішнього стану. Те саме, хоч у меншій мірі, завважуємо вже і в ґрупі А, хоч усї три її зразки були писані найдалї до половини XVIII в.

Порівнюючи тексти ми майже що крок наскакуємо на дивні і на око неправдоподібні комбінації. Поминаємо язикові відміни, особливо в прислівниках таких як або, албо, албовѣмъ, ижъ и бо и ѡтожъ; важнїйше те, що в обох головних копіях попадають ся люки, недописи цїлих віршів, піввіршів і навіть більших куплєтів; заглядаєш до другої копії, а там як раз потрібне тобі місце стоїть собі і доповняє текст, щоб знов кілька рядків далї до тебе роззявила ся нова люка. Як побачить читач із нагромадженої в нотках маси варіянтів, їх на протязї 428 рядків (решта взята з одної копії не має варіянтів) набрало ся звиш 200, тай то ще з поминенєм дрібнїйших, де з тексту одної ко-

пії доводило ся вставляти в текст реконструкції якийсь дрібний причастник, що іноді надавав йому новий змисл.

У тій новій реконструкції текст драми на диво вийшов троха коротший, ніж текст копії М. Кишка. Та хто приглянеть ся близше нашому текстови, той швидко переконаєть ся, що богато віршів задля їх паралельности прийшло ся виділити з тексту і помістити в нотках; таких, що їх видно від разу, маємо 13, та більше буде таких, що лишили ся незамітними в прозовій транскріпції в нотках. При тім і самі вірші тексту набрали більшої повноти та кольоритности завдяки включеню в них матеріялу з ріжних копій.

СЛОВО О ЗБУРЕНЮ ПЕКЛА,

єгда Хр҃стосъ ѿ мр҃твыхъ вставши пекло збурилъ.

Люциперъ (мовитъ до Ада)

Знаю ꙗ, Аде, ѿ томъ Хр҃стѣ много причинъ,[1])
Ижъ[2]) ѡ҃нъ єстъ ѿ колѣна Давидова Марїинъ синъ,
Который самъ себе синомъ божиимъ и҆менꙋєтъ[3])
И҆ человѣкомъ також називаєтъ.[4])
Ѿ томъ пророци здавна пророкꙋютъ[5])
И҆ повѣстъ[6]) тꙋю тилко дармо[7]) розмножꙋютъ,[8])
Ѿ полшости[9]) тисꙗщи лѣтъ запевнꙗютъ,[10])
Єго быти Богомъ и человѣкомъ вызнаваютъ,[11])
А нашихъ собѣ за нищо маютъ.[12])
Але южъ[13]) маю слꙋгъ въ справахъ моихъ бѣглихъ[14])
Не тилко на земли, але и҆ на ѡ҆блакахъ свѣтлихъ;[15])
Знаю ꙗ, що сꙗ дѣє и҆ на краи҆ свѣта,
Коли Богъ ѡ҆сновалъ землю и положилъ на неи дочаснїє лѣта.
Такъ подъ небомъ и в морахъ и҆ под землею що сꙗ дѣє знаю,
В їєдиной годинѣ[16]) през слꙋги свои много новинъ маю.

---

[1]) Б. два остатнї слова vac. [2]) Б. Иже. [3]) Б. именꙋєтъ, же онъ божий синъ. [4]) A_1 називꙋєтъ; Б. vac. [5]) A_1 проповидꙋютъ. [6]) Б. Вѣсть. [7]) Б. дꙋрно. [8]) A_1 розмножаютъ. [9]) Б. О той шестой. [10]) Се слово в A_1 vac. [11]) Остатнє слово в Б. vac., за те далї йде зайвий рядок: Вѧзнѣ нашѣ зароно [sic!] ѿберетъ. [12]) Б сей рядок vac. [13]) Б. ꙗ [14]) Б. Але ꙗ маю слꙋги ꙋ себе доводнїи и бѣгли. [15]) Б. Же чрезъ нихъ знаю, що сѧ дѣє не тилько на земли, Але и на облацѣхъ свѣтехъ. [16]) Б. замісь сих 3-х рядків має два: Такъ дочаснїй, же подъ небомъ и въ мори
Знаю, що сѧ дѣє и҆ въ єдной годинѣ.

Я ѡ томъ Хр̃стѣ и разъ не знаю,
Но вѣсти певнои еще ѡжидаю.
Дивнаа[1]) би то рѣчъ бѫла,[2]) їжъ би билъ на земли бж̃ій
Не могѫ тое изъ свого разѫмѫ понати, [сн̃ъ, —
Є которыхъ би са причинъ
Ѻнъ могълъ взяти.[3])
Знаю Творца еще пред вѣки
Живого въ небѣ и со человѣки,[4])
Знаю[5]) и а̃нгли, йжъ слѫжатъ въ небѣ Бг̃ѫ,[6])
Я того, що са йменѫетъ сыномъ божимъ, [знати не могѫ].[7])
Еще и на земли ѡ слѫгъ своихъ много новинъ маю,
Я тамъ еще певной вѣдомости ѡжидаю.
Я на тїи справи, що Бг̃ъ сотворилъ, всѣ знаю,[8])
Я що са именѫетъ Сномъ бж̃имъ, того не разѫмѣваю.[9])
Й на билемъ а̃нгломъ свѣтлимъ и на ѡблацехъ жилъ,
Й до всего са тамъ приглядѣлъ;
Знаю,[10]) що са дѣетъ и во едемскихъ палацахъ,
Але барзо дивѫю са ѡ тихъ речахъ.
Й знаю, що Бг̃ъ Ядама создалъ[11]) ѡ землѣ
Й все живое,[12]) еже естъ наверхъ[13]) землѣ;
Й в рай на востоцѣ его посадилъ,
Яби на землѣ Бг̃а и Творца своего хвалилъ.[14])
Але на[15]) томѫ барзо[16]) позавидѣлъ,
Ядама и Євѫ оу̃жемъ из розѫмѫ йзвѣлъ,
Йжъ божию заповѣдъ престѫпили, —
На тое-мъ привѣлъ, что изгрѣшили.[17])
Я гди згрѣшили, познали са нагими.
Й Бг̃ъ имъ[18]) не хотѣлъ того грѣха терпѣти,
Послалъ а̃нгла своего и вигналъ йхъ из райскоѥ роскоши,
Которои роскоши и розѫмомъ не понати.[19])
[Й хочъ Ядамъ][20]) розѫмъ тотъ маетъ,
Я[21]) ѡ того часѫ землю дѣлаетъ[22])

---

[1]) Від сл. годинѣ до Дивнаа в Б. люка, із сл. Дивнаа лишило ся лише внаа. [2]) Б. речь естъ. [3]) Сей рядок у Б. vac. [4]) Сї два рядки лише в Б. [5]) A_1 дод. на еще. [6]) Б. сей ряд. vac. [7]) В A_1 зам. сего рядка стоять лише 3 сл.: Я ѡ томъ нѣтъ; початок рядка взято з Б. [8]) Б. вѣдаю. [9]) Б. зам. остатнїх 3 сл. сего рядка має: барзо возненавидѣлемъ. [10]) Б. И знова. [11]) Б. дод. человѣка. [12]) Б. животное. [13]) Б. на. [14]) Б. Яби имѧ... славилъ. [15]) Б. шѫмнѣѧ. [16]) Б. vac. [17]) Б. гди ѡнъ згрѣшилъ. Далъ са намъ такъ. [18]) Б. емѫ. [19]) Б. сей ряд. vac. [20]) Моя конектура. [21]) Б. Але. [22]) В A_1 дѣлай землю.

Й въ потѣ лица свой хлѣбъ снѣдаетъ.[1])
Тою то wповѣдаютъ вѣсть,
No wнъ скончены свѣта не вѣсть.[2])
В той часъ возрадовалемъ сѧ й смѣялемсѧ з него,
Жемъ го привѣлъ на тое[3]) — барзо добре на него,[4])
Скоро wнъ тое wтрималъ,
Я й того давно wжидалъ.[5])
Ялбо тижъ[6]) и тое знаю,
Йжъ девять хоровъ а҃нгловъ[7]) Бг҃ъ маетъ,
W которихъ на небѣ[8]) хвалѕ приймаетъ.
Я ѧ тїлко помисливъ ровнати сѧ з нимъ,[9])
Й за тое заразъ стрѕченъ есмь изъ неба,
Й тамъ мѧ посадилъ,[10])
Где мнѣ давно бѕло потреба.[11])
Такъ тижъ и Ядамъ согрѣшилъ,[12])
Же w древа заказаного wвоцѕ ѣлъ,[13])
W которого древа ангелъ емѕ заповѣлъ,
[Ябн] ани въ рѕки свои не бралъ.[14])
Але то сѧ все стало з моеи причини,[15])
Йжъ w древа заповѣданнаго wвоцѕ ѣли.[16])
Й ещемъ сѧ wˆ то старалъ,
Ябн сѧ мнѣ Ядамъ с потомствомъ[17]) записалъ.
Я ѧ то Ядамовѣ сини родніе повадилъ,[18])
Же Каинъ Явела брата своего изъ свѣта йзгладилъ.
Й w того часѕ зачалемъ пекло[19]) бѕдовати
Й дш҃и грѣшнїи из сего свѣта йзбирати.[20])
Изъ всѣхъ потомковъ нѣхто мнѣ не завадилъ:[21])
Ядама первозданна [ѧ в пекло] спровадилъ,[22])

---

[1]) A_1 замість сего рядка має ось які три:
И въ потѣ лица твоего хлѣба снѣси,
И сего оучиненїа своего не вѣси.
Щом тое wдержалъ, чогом хотѣлъ.
[2]) Сї два рядки тілько в Б. [3]) Б. Же wнъ тое wдержалъ. [4]) Ся половина рядка лише в Б. [5]) Сї два рядки лише в Б. [6]) A_1 Ялбовѣмъ. [7]) Б. а҃нгласихъ. [8]) A_1 завше. [9]) Три остатнї слова в A_1 vac. [10]) Сей ряд. у Б. vac. [11]) A_1 где бѕло мнѣ треба. [12]) A_1 сей ряд. vac. [13]) A_1 Йжъ w древа заказаннаго зрадилъ wвоцъ скоштовати. [14]) Сї два рядки лише в Б. [15]) Сей рядок стоїть у A_1 зараз по слові „треба“; в Б. Але то з моеи причини. [16]) Сей рядок лише в Б. [17]) Б. дод. своимъ на вѣки. [18]) A_1 і на тое подписалъ. [19]) Б. зачалемъ, „пекло“ vac. [20]) A_1 сего свѣта, Б. и дѕшъ w... забирати. [21]) Б. И все потомство его нѣкомѕ не завадило. [22]) Б. Ядама первозданна израдило.

Й [зрадивши] [1]) такъ Ядама,
Запровадилъ и Явраама,
Исаака й Йкова и всѣхъ дванадесятъ патрїарховъ,[2])
Тамъ мнѣ не было ѿ нихъ иншихъ страховъ.[3])
Й царей незличонихъ
И рицеровъ барзо моцнихъ
Назбиралемъ ѿ всего свѣта
Не мало ажъ до сего лѣта.[4])
Самсона барзо дѫжаго
И цр҃а Александра всего свѣта можнаго.[5])
Пекло, моя слѣчная потѣха єдина
Грѣшниковъ ажъ до верхѫ оузкаго пожерла.[6])
И Дв҃да цр҃а, с которого племя Исѫса Хр҃та повидаютъ,[7])
Ô чемъ вси пророци людъ навчаютъ,
Я пана моєго[8]) Ядa й насъ всѣхъ въ пеклѣ понижаютъ.[9])
Которыхъ во ѿхланяхъ моихъ повно,
Й завше оу мене ихъ єстъ много.[10])
Я хтожъ оу мене єще бѫдетъ,
Той до скончанїа вѣка мене не забѫдетъ.[11])
Іоанко [єсть], а потомъ и самъ Христосъ оу мене бѫдетъ.[12])

Ядъ до Люципера мовитъ:

Пане Люциперѫ, пане старосто,[13])
Хочъ оу тебе самого слѫгъ тисящъ [зо] сто,[14])
Чемѫсь мнѣ гадки великіе головѫ здоймаютъ[15])
Й фрасѫнки не малиє мене строскаютъ.[16])
Зажиймо ми поради, а Хр҃та того занехаймо,

---

[1]) Мої конектури тут і в попер. ряд. в скобках.

[2]) Сї три рядки лише в Б. пѫгриарховъ. A_1 має натомість: Нѣхто мнѣ не завидѣлъ. И Ядама первороженнаго спровадилъ и всѣхъ дванадесятъ патриарховъ. [3]) Сей рядок лише в Б. [4]) В Б. Цареи незличоних й рицеровъ ѿ вѣка назбиралемъ не мало ѿ Ядама аж до сего часѫ. В A_1 лише: И царей незличонихъ, И рицеровъ барзо моцнихъ. [5]) Б. рицаровъ можнихъ и Самѱона... ѫжнаго. [6]) Сї два рядки лише в Б. [7]) Б. которого племя повѣдаю. [8]) Б. Пр҃ки всѣ которїи ѿ васъ людей. [9]) Б. своєго. [10]) Б. и мене с пренемѫсѫ навѣжаютъ. [11]) Б. Которих маю... повно завше ихъ єстъ. [12]) Сї два рядки лише в A_1. [13]) Сей рядок без єсть у Б. [14]) Б. старосто мой. [15]) A_1 тисящ сто, Б. тисящей р҃. [16]) Б. Чомѫ сѧ ми гадки барзо головѫ троскочѫтъ. [17]) Б. И фрасѫнкѫ незносного такъ мене здиймаютъ.

Й слѣгъ своихъ к себѣ заволаймо,[1])
Й скажемо ми имъ,[2]) аби томѵ Хр̃ѣтѵ[3]) дали покой,
Жеби єго не зачипали, жеби и намъ билъ оупокой.[4])
Бо гди мѣлемъ[5]) Лазара четвородневнаго оу себе,
Й гди wнъ єго єднимъ словомъ своимъ заволалъ,[6])
[Собѣ єго] за таємника [wбобралъ],[7])
Й оу мене из зѣбовъ wстриховъ вирвалъ,[8])
Й моє барзо wстроє wрѵжїе притѵпилъ,[9])
Которое и̃ себѣ w̃ вѣка мѣлъ,[10])
Хоча емъ сѧ изъ нимъ не билъ.[11])
Й теперъ и̃ тимъ клопочѵ головѵ свою:[12])
Бою сѧ, жеби[13]) мнѣ не бѵти в неволи с тобою.[14])

Люциперъ до Ада мовитъ:

Не тревожъ сѧ, Аде мой[15]) й̃ добродѣю!
Тилко ти оу мене першаа надѣя.[16])
Хто вже не бѵде оу тебе?
Ти бѵдешъ мѣти Хр̃ѣта оу себе.[17])
Єслижъ то такъ страшенъ[18]) Маріинъ сн̃ъ?
Ово й̃ и̃ w воиско постараю сѧ
Й добре вибю сѧ зъ нимъ,[19])
Й бѵдѵ шѵкати на него и̃кихъ причинъ.[20])
Оуже напѵстилъ и̃[21]) на него жидовъ, и войшли оу радѵ,[22])

---

[1]) Б. має сї два рядки так:
Яле зажїймо зъ собою поради й̃ слѣгъ зволаймо,
Й того Хр̃ѣта заниҳаймо.
[2]) Б. Идѣмо. [3]) Б. Їѵ. [4]) Б. абимъ билъ изъ нимъ оу покою.
[5]) Б. Бо гдижъ имѣлемъ оу себе. [6]) A_1. Й гди wнъ заволалъ словомъ своимъ гвалтовнимъ, Б. Й гди wнъ єго єднимъ словомъ. [7]) A_1 vac. Б. лише „за таємника“. Решта моя конектура.
[8]) A_1 И вирвалъ оу мене из зѣбовъ остриҳъ. Б. И кирвалъ гвалтомъ изъ рѵки ми. [9]) Б. барзо wстроє претѵпилъ, A_1 и притѵпилъ. [10]) Сей рядок лише в A_1. [11]) Сей рядок лише в Б. [12]) Так Б., тілько „свою головѵ“. [13]) Б. жеби клопотъ. [14]) Б. к неволю с тобою; A_1 має сї два рядки ось як:
И теперъ сѧ того бою,
Жеби мнѣ не бѵло клопотѵ с тобою.
[15]) Б. пане мой и добродѣю мой; A_1 Не фрасѵй сѧ пане Аде нашъ.
[16]) Сей рядок лише в Б. [17]) Сї два рядки лиш у A_1. [18]) Б. Хотъ wнъ такъ барзо страшний. [19]) A_1 Ово и̃ постараю сѧ; Б. w воиско... изъ нимъ добре вибю сѧ. [20]) Б. якой причини. [21]) Б. Оужемъ повѵдилъ. [22]) Сих 4 слів у Б. нема.

Аби на него найшли фальшивꙋю зрадꙋ.[1])
И̂ до того подмовилемъ своего оутѣшителꙗ[2]) Иоудꙋ,
Аби видалъ Ис҃а[3]) до фалшиваго сꙋдꙋ.
Бо гдижъ чинитъ сꙗ Богомъ бити,[4])
А хтожъ передъ нимъ стоитъ [его боронити]?[5])
Теперъ при немꙋ не видно и жадного апостола,
И̂ Марїꙗ боит сѧ за нимъ причинити.[6])
Не вижꙋ ꙗ его, бо сꙗ ѡ̂нъ и мене боитъ.[7])
И̂ ѿ тихъ апостоловъ его дванадцꙗть
Не бꙋдемо боꙗзливими,
Хочъ би било и̂хъ тисѧщъ килка-двадцꙗть.[8])
Ѿ заразъ бꙋдꙋтъ на него жиди сторонꙋ и̂мѣти
И̂ насъ ѡ̂ помощъ барзо просити.[9])
И попꙋщаю ꙗ слꙋгъ своихъ,
Ѿ которихъ маю приꙗ̂знь прихилнꙋю,
И̂ въ кождой годинѣ бꙋдемъ мати вѣдомость вѣрнꙋю.[10])
В каждой годинѣ бꙋдꙋ знати,
Що той Ї҃съ бꙋдетъ оумѣти и̂ що бꙋдетъ дѣлати.[11])

Адъ до Люципера мовитъ:

Люциперꙋ,[12]) старосто, мой добрий дрꙋже,
Прошꙋ тꙗ, коло господарства моего пилнꙋй дꙋже![13])
Пилнꙋй добре! Знаєш, на що-с сꙗ поднꙗлъ,
Бо Іѡанъ Предитеча слꙋгъ нашихъ дꙋже полꙗкалъ.[14])
Але радше того[15]) Хр҃ста не зачѣпаймо![16])
Ѿкꙋдꙋ єсть, того добре не знаємо.[17])
Бо мои̂ оусѣ жили починаютъ дрижати, —[18])
Либой коло насъ не жарти![19])

---

[1]) Б. И повели его до ратꙋша нинѣ, и аби і т. д. як у текстї. [2]) Так в Б., в A_1 И до того за злосцъ его подмовилъ. [3]) Б. Аби его видалъ. [4]) A_1 Чинитъ сꙗ Богомъ; Б. Бо гдижъ чинилъ сѧ сн҃омъ божимъ бити. [5]) A_1 те, що перед скобками; Б. vac., у скобках моя конєктура. [6]) Сї рядки лише в Б. [7]) Сей рядок лише в A_1. [8]) Так A_1, Б. А тихъ апостоловъ не тилко не боймо сѧ, але и̂ не лѧкаймо сѧ. [9]) Сї два рядки лише в Б. [10]) Так в Б., в A_1 И бꙋдꙋ на него имѣти сторожꙋ пилнꙋю ѿ слꙋгъ свихъ, ѿ которихъ маю приꙗзнъ прихилнꙋю. [11]) Так в A_1, у Б. бꙋдемъ вѣдати... теперъ оумѣетъ... дѣѧти. [12]) Б. Пане Люципере... мой. [13]) Б. господарства ѿпалилъ сѧ и̂ездемъ. [14]) Сї два рядки в Б. [15]) Б. А того. [16]) A_1 не зачипати. [17]) A_1 сей рядок vac. [18]) Так A_1, Б. без „оусѣ“. [19]) Сей рядок лише в Б.

Ꙗ чемꙋсь[1]) бою сꙗ, аби мнѣ[2]) не бꙋло ꙗкихъ страховъ,
Абисмо[3]) не оутратили пекельнихъ нашихъ ґмаховъ.

Люципер до Ада мовитъ:

Пане мой Аде, чемꙋ єси такъ барзо боꙗзливий?
Не бачишъ передъ собою войска? А такъ лꙗкливий![4])
Не тривожъ мене и моихъ слꙋгъ вѣрнихъ,[5])
Которихъ маю и̂ оу сторонахъ[6]) чꙋжихъ.
Ꙗкъ-и̂мъ и̂з ними лѣта долгїи прожилъ.[7])
Але Аде, добрꙋ ꙗ̂ надѣю[8]) маю,
Дш҃ꙋ Хр҃стову себѣ поимаю.
Заразъ пошлю з войскомъ старшого воєводу Трубаꙗ,[9])
И̂[10]) другаго Венеру, тамъ нехай бѣгаютъ
Под мѣсто Єрꙋсалимъ до великаго гаю,[11])
Аби Хр҃ста пилно стерегли,
Жеби аг҃гли дш҃ѣ єго до неба не взꙗли.[12])

Люциперъ до слугъ своихъ мовитъ:

Гей панове воєводи, ти[13]) пане Трубаю,[14])
И ти Венеро, ѡ̂то[15]) ꙗ для того васъ до себе[16]) волаю,
Жебисмо зажили ꙗковой поради,
Щобъ з Хр҃стовою дш҃єю аг҃гли не оучинили зради.[17])
И̂ щобисмо сѧ теперъ добре порадили,[18])
И̂ того Іс҃а дш҃ѣ[19]) до неба не пустили.
Бо єго жиди конечне разпꙗти маютъ
И̂ ѡ̂ тоє сꙗ̂ пилно стараютъ.
И̂ нам сꙗ ѡ̂ тоє пилно треба старати,
Аби смо до себе дш҃ꙋ єго могли поймати.
А гди бисмо єго душу до себе поймали,
То бисмо били безпечни и нѣкого на свѣтѣ сꙗ не боꙗли,
И̂ ꙗ билъ би паномъ всего свѣта.[20])

---

[1]) Б. И чемꙋ сѧ, A_1 vac. [2]) Б. на мене. [3]) Б. Жебисмо... нашихъ... [4]) Сей рядок лиш в A_1. [5]) Б. Не тревож сѧ и̂ моихъ слꙋгъ милихъ. [6]) Б. оу сторонахъ vac. [7]) Сей рядок лише в Б. [8]) Б. ꙗ, Аде, надѣю. [9]) Б. Послю заразъ.. своєго [10]) A_1 А. [11]) Три остатнї сл. лише в A_1. [12]) Б. донесли. [13]) Б. и ти. [14]) A_1 пане Венеро и ти Трꙋбаю. [15]) Се сл. в Б. [16]) Сї два сл. в A_1. [17]) Сї два рядки в Б. [18]) A_1. Жебисмо поради зажили. [19]) Б. Хр҃ста дш҃ꙋ. [20]) З сих трьох рядків два перші лише в Б., тілько в формі: то бимъ билъ безпечнїй, не боѧвбимъ сѧ на свѣтѣ нѣкого; A_1 має лиш: Теперъ бимъ билъ панъ всего свѣта.

Теперъ же безпечне бѣжѣте,[1])
А дш҃у его пилно стережѣте;
Кꙋди сꙗ той Іс҃ъ повернетъ, треба намъ ѡ҆ томъ знати;
Вѣнъ бо кажетъ, що из ними и намъ жарти.[2])
Абисте того Іс҃а поймали,
И мнѣ ѡ҆ томъ рихло[3]) знати дали.

Люциперъ мовитъ до Ада:

Южемъ, Аде, послалъ по Іс҃а слугъ своихъ вѣрнихъ,[4])
Венеру и Трубаꙗ, воеводъ немалихъ.[5])
А гди будутъ бубнити,[6])
В той часъ душꙋ его будутъ провадити.[7])
А ми сюди аг҃гловъ не допускаймо,
Потухи[8]) и҆мъ не даваймо,[9])
Аби насъ не зрадили
И дш҃ѣ его до неба не запровадили.
Не бой сꙗ, Аде, пане мой милий!
Чему[10]) естес такъ барзо ꙋнилий?
Єще ꙗ в господарствѣ твоемъ не ѡ҆спалый
И весь вѣкъ въ радости пробувъ часъ немалий.[11])
Не бой сꙗ Марїина сина! Гди ѡ҆нъ[12]) человѣкъ,
Не вчинитъ намъ нѣчого во вѣкъ.
А ꙗ завше до конца[13]) с тобою
Готовъ хочъ на плацъ до бою;
А пекло, то моꙗ столица,
Где рачитъ[14]) его моꙗ правица.
Гди би ѡ҆нъ билъ бж҃їй сн҃ъ, не терпѣлъ би ѡ҆нъ[15]) муки,
Не видавалъ[16]) би ѡ҆нъ себе въ жидовскїе руки.

---

[1]) Б. То конечне прꙋдко тамъ бѣгаите. Б. перестерегайте, А мѣнѣ ѡ҆ томъ рихло знати давайте. [2]) Сї два рядки лише в Б. [3]) Сї два рядки в A_1. [4]) Б. і A_1 пилнихъ. [5]) Сей рядок лиш в A_1, в A_2 мб. Недеру зам. Венеру. [6]) Б. мꙋчити, в A_2 А гди будутъ сꙗ. [7]) Б. Тогда душу его до насъ. [8]) Так в A_1, в A_2 И вѣри. [9])) Так у A_2, в A_1 не даймо. [10]) Так A_2, A_1 Чемъ. [11]) Б. Єщемъ сѧ въ госп. нѣгдимъ незаспалемъ, И въ-весь вѣкъ въ радость мою положилъ; A_1 И вѣкъ пробꙋвъ немалїй. [12]) Б. Богъ бо есть и. [13]) Б. ѧ до конца, потім люка аж до сл. держитъ. [14]) Б. держитъ — без жадного звязку, бо далї читаємо: и готовимъ е҆стемъ до бою, а пекло то моѧ столица, бо держитъ. [15]) Б. vac. [16]) Б. видалъ.

Адъ до Люципера мовитъ:

Южъ ꙗ бачу страсть свою[1]) и̂ лѧментую,
Хочъ єще жаднои навалности[2]) не чую.
Животъ мои древнѣє[3])
И в очахъ моихъ мрїє;[4])
Животъ[5]) чуєтъ, тилко не скажетъ, —
Подобно той Іс҃ъ[6]) пришедши ксѣхъ насъ повꙗжетъ.

Люциперъ до Ада мовитъ:

Що, Аде, по томъ, що такъ плачешъ и прорицаєшъ?[7])
Що єси проживъ, то всѣ днѣ свои проклинаєшъ.

Адъ до Люципера мовитъ:

О старосто Люциперꙋ, стражею затвори пекло,[8])
Жеби[9]) жадной душѣ з него[10]) не втекло.
А тамъ изо всѣхъ сторонъ мѣдꙗниє[11]) ворота поставми,[12])
И затво́ри желѣзними ланцухами
Моцними стꙗгни,[13])
И твердими колодками
Барзо замкни![14])
И тисꙗщꙋ тисꙗщъ маю[15]) войска збройного,[16])
Може и̂ с Хр҃стомъ не ходитъ такъ много.[17])

Люциперъ до Ада мовитъ:

Не ѹ̂жасай сꙗ, Аде, пане мой!
Буду сꙗ ꙗкъ мога изъ нимъ бити,
Поки єдному [з насъ] кости на десѧть сѧ не розпадутъ,
И не дамъ до себе приступити.
Тилко пословъ ѡ̂чѣкую
И вѣсти первой ѡ̂жидаю.[18])

Ст҃їй Їѡ̂анъ Креститель мовитъ до Ада:

Смути сꙗ, Аде, плачъ и̂ лꙗментуй во вѣкъ,[19])
Гди[20]) и̂детъ до насъ Богъ и человѣкъ!

---

[1]) Б. страстнꙋю. [2]) Б. новини. [3]) Б. дрожить. [4]) Б. ѡ̂чи мои бачꙋть. [5]) Б. И жывотъ мой добре. [6]) Б. Хр҃стосъ. [7]) Б. Щожъ чинити ижъ бачꙋ, ѡ̂ни прорѣкаютъ, Що смо прожили вѣкꙋ всѣ дни свой. [8]) Б. О̂глѧди но стражъ и̂ пекло. [9]) Б. Щоби. [10]) Б. vac. [11]) Б. И мѣдѧниє. [12]) Б. постави. [13]) Б. и л. м. истѧгни. [14]) Б. барзо vac. A_1 стꙗгнувъ... замкнувъ. [15]) Б. множество. [16]) Б. избраннаго. [17]) A_1 гоино; Б. натомісь: Ꙗ знаю, же Хр҃стосъ приходити бꙋдетъ. [18]) Отся Люциперова реплїка лише в A_1. [19]) Б. во всѣхъ. [20]) Б. Бо вже.

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ И 37087

Готовалъ єси на насъ пекло, вязеня,[1]
Которое тобѣ будетъ въ сїе время.[2]
Вєсполъ из слугами твоими
Будете[3] под ногами божими.
Востани, Давиде,[4] й в струни вдарай,
А Творца своєго й Бг҃а вихвалѧй![5]
Ѻто будетъ запевне по насъ
И не пойдетъ ѿсюду без насъ.

Люциперъ мовитъ до ст҃го Їѡана Хр҇телѧ:

Постой, Їѡане, єще сѧ своимъ [Іс҃омъ][6] не вихвалѧй
И того Іс҃а не прославлѧй.[7]
И ти тутъ будешъ и твой Іс҃ъ будетъ ѹ насъ,[8]
А хто дꙋжшїй, той виграєтъ з мижи насъ.
И ти сѧ не вифиґлюєшъ, хоч бис ꙗкъ фиґловалъ
Є тимъ, которому ꙗ҇[9] дорогу готовалъ.
Бо єси[10] Їѡанъ, зовутъ тѧ покаянию проповѣдникъ,[11]
Але ти власнїй Іꙋсовъ похлѣбникъ.
Ти єстесь[12] єму щось за родина,
Що така твоя ѿ немъ зъ нами перепина.[13]
Длѧ чогожъ ти вязневъ моихъ потривоживъ,
Же имъ єси повѣсть тую[14] дармо розмноживъ?
Щобъ ѹ тебе Бг҃ъ бꙋвъ, коли би ти сѧ народивъ,
Щобись намъ тїи вѣсти не множилъ!
Чомꙋ иншѣ ст҃ий сидѧтъ тихо?
Гдесь й тобѣ ѹ насъ прийшло лихо.[15]
Ꙗкъ то, тутъ маєтъ Іс҃ъ до пекла ѹступати[16]
И всѣхъ мойхъ вязневъ ѿ мене взяти?[17]

---

1) Б. пекла и юзнѧ. 2) Б. котрое бꙋдетъ на твоє времѧ. 3) Б. Которїи бꙋдꙋтъ. 4) Б. Встань Д҃виде, висели сѧ. 5) Б. Ѻто певно бꙋдетъ до насъ. пана й творца своєго прославлѧй. Дальші 2 р. vac. 6) A_1 сѧ не вихвалѧй, A_2 похвалѧй, Б. єще сѧ своимъ не. 7) Б. має далї ось які рядки:

Бо ми єго не любимо,
И тижъ до пекла не дꙋже потребꙋємо.
А ти єще сѧ томꙋ не дєвꙋй, що насъ беретъ ѹжасъ!
И той твой Іс҃ъ бꙋдетъ ѹ насъ,
Хто дꙋжшїй бꙋдетъ, той виграєтъ з насъ.

8) A_2 має лише другу половину сего рядка, Б. vac. 9) A_2 которомꙋсъ. 10) A_2 Бо. 11) A_2 панованїю оповѣдникъ. 12) Б. То сте. 13) Б. Такъ твоѧ ѿ немъ з нами перипона. 14) Б. И вѣсть тую. 15) Сї 4 рядки лише в Б. 16) Б. до Ада; A_2 ѹступити. 17) A_2 и ѿ мꙋкъ... висвободити.

Ти того[1]) нѣґди не дочекаєш,
Тилко славу тую дурно розмножаєшъ.
А долго ще ти тȣтъ будешъ стоꙗти,
А щоразъ то болш[2]) ѡ̂ Хр҃стѣ повѣдати?[2])
А докиж ти, Їѡане, будешъ практиковати,
А щоразъ то болше ѡ̂ томъ Хр҃стѣ пророковати?
О̂, що ти такъ богато пророкȣєшъ, [пташку]?
Дайте єму смоли напити сꙗ и̂ пекелного кваскȣ![4])
А ходи но ти сюда, болше не проповѣдай,
Товаришу моєму и̂ мнѣ[5]) страху не задавай!
Бо ми сꙗ и знаку єго не боимо[6])
И на божество єго не глꙗдимо.
Знаю ꙗ, же єстъ Богъ въ небѣ,
Которому спѣваютъ аг҃гли: „Слава тебѣ!“
Але тутъ на земли въ тѣлѣ Бога не маєшъ,
А ти ѡ̂ немъ пророкуєшъ и самъ єго не знаєш,
Тилко єго на помощъ призиваєшъ.[7])
Бо Богъ в небѣ со аг҃гли[8]) панȣєтъ,
А моꙗ слава по всемъ свѣту[9]) роскошуєтъ;
И мене люде всѣ на ꙗзицѣ носꙗтъ
И болше нижли[10]) Бога ѡ̂ що просꙗтъ.
А ꙗ ведлугъ прозби ихъ буду[11]) чинити,
А хто мои ѹ̂чинки чинитъ, буду єго любити.[12])
А за тоє имъ ѡбфитую ласку покажу:
Не єдного в ѡгонь пекелнїй ѹ̂сажу,
И покажȣ имъ за тоє ѡ̂бфитȣю ласку.
Не єдинъ бо им дам килиѳ пекелного кваскȣ.[13])
А ти, Їѡане, пойди въ адъ,[14]) болше не волай,
Товариству своєму въ смȣтку[15]) не помагай.
Вижу ꙗ, же ти то[16]) фиґлюєшъ

---

[1]) A_1 Той, A_2 Того ти. [2]) A_2 болшѣ. [3]) Сї два рядки в A_1 і A_2; Б. ѡ томъ Хр҃стѣ. [4]) Сї два рядки лише в Б. [5]) Б. А мнѣ страхȣ и̂ моимъ слȣгамъ. [6]) Б. не бȣдетъ, не бойми сѧ, и набоженства єго не смотри́мо. [7]) Б. сей ряд. vac. [8]) Б. з апостолами. [9]) Б. во всѣхъ. [10]) Б. Лѣпше мене нижели. [11]) Б. готовъ тоє. [12]) Б. И бȣдȣ ихъ любити. [13]) Б. Не тисѧщȣ бо юхъ наготȣю смоли и̂ пекелного кваскȣ; те, що в текстї, взято з A_2; A_1 два ряд. в текстї: А за тоє ѹ̂сажу. [14]) „в адъ“ і „не волай“ взято з A_2; A_1 і Б. не повидай. [15]) „В смȣткȣ“ взято з Б.; A_1 і A_2 тутъ. [16]) „то“ з Б.

И розумѣю, же ти ѿтоль ѹтекти сѧ[1]) готуєшъ.
Ой не ѹвойдешъ ѿ мене, рицерѹ Пашкѹ![2])
Ми того не ѹбоймо сѧ, Иванашкѹ.[3])
Подобно оу насъ[4]) той Їс҃ъ буде, и ти будешъ из нами
Въ той нашой ꙗмѣ. (*Іван відходить.*)

Отожъ поселъ первый бижитъ и мовитъ:

Пане Аде и ти пане старосто нашъ,[5])
А гдижъ над тебе болшого немашъ![6])
Послали мене воєводи Венера и̂ Трубай:
Ничого сѧ ни разъ не лѧкай!
А що єси хотѣлъ[7]) их просилъ, то все[8]) поѡ̂рудовали
И Хр҃ста того ѹ ланцухи[9]) пооубирали;
Водѧтъ єго жиди ѿ ради до ради,[10])
Нихто єму не дастъ и разъ правди.[11])
Чулемъ ѿ жидовъ, ижъ[12]) веденъ будетъ за мѣсто,
И знаю добре, ижъ готуютъ на него лобноє[13]) мѣсто.

Поселъ вторїй прибѣгає[14]) и̂ мовитъ:

Ото южъ,[15]) пане Аде нашъ, жиди Хр҃ста на крестѣ при-
И желѣзними звоздами рѹци и нози пробили.[17]) [били[16])
Южъ не будетъ живъ, то правда конечне,[18])
А ми будемо с тобою жити на вѣки безпечне.[19])
Послали мене воєводи[20]) повидати,
Аби тобѣ заразъ радостъ тую примножати.[21])

Поселъ трети̂ прибигає и̂ мовитъ:

Отожъ, пане нашъ Аде, южъ Хр҃стосъ оумираєтъ,
На хрестѣ главу свою[22]) прикланѧєтъ.

---

[1]) A_1 же сѧ ѹтекти, A_2 же ти ѿтоль оутечи сѧ; Б. же ти сѧ оутечи. [2]) Так A_1, Б. ѡ̂ не [ви]фиглюєшъ сѧ, пташкѹ; A_2 О̂, не вифѣглюєш сѧ пташку ѿ Люципера и цесара. [3]) Б. Ми того не боимо сѧ и̂ той рицаръ бѹдетъ с тобою; A_2 твоєго не боимо сѧ, Їѡаннашкѹ. [4]) „у насъ“ із A_2. [5]) A_1 Пане Аде нашъ, решта з Б. [6]) Б. Гди на свѣтѣ болшаго нема над тебе. [7]) Б. по що ти [зам. ви] послали. [8]) Б. твоє ми. [9]) Б. в ланцѹхи, во стрички. [10]) A_1 ѿ града до града. [11]) Б. ємѹ не дастъ поради. [12]) Б. заразъ. [13]) Б. любноє. [14]) Б. Той доказѹєтъ, и̂ дрѹгїй настѹпаютъ. [15]) Б. О̂тожъ. [16]) Б. разними. [17]) Б. И гвоздми желѣзними пребили. [18]) Так в Б., A_1: Ѡй оуже не буде в жидовъ така рада. [19]) Б. А ми будемъ жити безпечне. [20]) Б. Послали мене воєводы тоє ѡповѣдати. [21]) Так в Б., в A_1 и радость тую розмножати. [22]) „свою“ Б. vac.

Жиди[1]) все тѣло єго бичами[2]) избили
И копиємъ бокъ єго пробили;
Оцтомъ со жолчїю [єго] напоили
И приправами, присѣками єго частовали.[3])
Остали сѧ тамъ нашѣ воєводи,
Аби дш҃ꙋ єго взѧвши принесли сюди
На нашиє оугоди.[4])

Люциперъ до Ада мовить:

Видишъ, Аде, такую маю новину,
Що сѧ стало презрене[5]) Мариину сн҃у.
Южъ жиди на крестѣ єго прибили[6])
И бокъ єму копиємъ пробили[7]),
И терновий винецъ на главу вложили.
А намъ потреба ѡ҆ дꙋшѣ єго пилноє стараня мѣти,
Аби дш҃ꙋ єго поймати во своѧ сѣти.

Адъ до Люципера мовитъ:

Моѧ рада такаѧ
И голова стараѧ:
Дш҃ѣ Христовой[8]) не берѣте
Анѣ єй стережѣте,
Щобъ длѧ єдного
Не оутратити много.
Нехай дш҃а єго идетъ до неба,
А намъ єй тꙋтъ не треба.[9])
Бо всѣ пророци поднесли сѧ и радꙋют,[10])
Приходъ єго дꙋхомъ ст҃ымъ чꙋютъ.[11])
Муситъ то правдивый Богъ бꙋти,
А [намъ] длѧ єдной дꙋшѣ всѣми треба ригнꙋти.
Бо оуже ѧ бачꙋ близко конець нашъ,[12])
И наше старшинство теперь єстъ, а завтра немашъ.[13])

---

[1]) Б. Иже би. [2]) „бичами“ в Б. [3]) Сї два р. в Б. [4]) Б. оугли. [5]) Б. Що то сѧ чрезъ мене стало. [6]) Б. распѧли на смерть ганебнꙋю. [7]) Відси в Б. люка, яка кінчить ся словами: єго во своѧ сѣти. [8]) Б. Дш҃ꙋ Хр҃стовꙋ. [9]) Б. не потреба. [10]) Б. Бо всѣ пророки ѡ тѣмъ пророкꙋютъ. [11]) Б. Же має прийти до насъ запевне. [12]) Б. зам. того має: презъ Дх҃а своєго познаютъ, же такъ пророкꙋють: южъ намъ ѿ него згинꙋти и҆ пекло наше зовсѣмъ оутратити. [13]) Б. тꙋтъ днесъ, а завше не машъ.

Поселъ четвертй прѣбѣгъ и мовитъ:

Отожъ Хр҃стосъ запевне[1]) ѹмеръ,
А ꙗ [бачив його] не давно, [а] теперъ.[2])
Але гди дꙋша єго вишла[3]) с тѣла,
Тогди не єдина[4]) тамъ плоть изимълѣла.
И мы всѣ сꙗ били полꙗкали
И далеко ѿ неи повтѣкали.
Хотѣли-смо єго дш҃ꙋ поймати,
Але гди-смо ѡ҆бачили, страшно было к ней пристꙋпати.
Агг҃лскиє войска ѡ҆коло ѡ҆стꙋпили,[5])
А насъ до неи не допꙋстили.
Дрижала землꙗ, же ажъ ламали сꙗ ѡ҆поки,
Бꙋвъ страхъ великий и єсть[6]) и доки.
Сл҃нце и҆ мѣсꙗцъ во кровъ сꙗ премѣнꙗли,
И много ѿ мертвихъ ѿ гробовъ повставали;[7])
И тиє ѿ страха великаго ажъ на землю[8]) падали
И черезъ три години[9]) лежали,
Ажъ не хꙋдко встали.
И ми сꙗ страха оуже набравши
Идемо[10]) до пекла зброю побравши.[11])
И чꙋлисмо ѿ агг҃ловъ гласъ,
Же во третїй дн҃ъ Хр҃стосъ воскреснетъ и приде до насъ,
И маєтъ взꙗти всѣхъ вꙗзневъ конечне ѹ҆ насъ.[12])

Воєводи Венера и Трꙋбай мовѧтъ:

Великий нашъ пане Аде и҆ ти пане Люциперꙋ[13]) старосто,

---

[1]) A_1 южъ. [2]) A_1 Але ꙗ недавно теперъ; Б. И ꙗ бачивъ ѡ҆то недавно, теперъ. [3]) Б. пошла из. [4]) Б. Не ѡ҆дна. [5]) Б. гди пристꙋпили. [6]) A_2 ...сѧ сповнивъ Гд҃свъ... той страхъ и доки. [7]) A_2 много ѿ мертвих воскресивши. [8]) A_2 на браз... [9]) A_2 годинѣ. [10]) A_2 ...дѣмо до пекла зброи в рꙋки взꙗвши. [11]) В Б. замісь рядків 352—357 читаємо:

И такъ ми сѧ бꙋли страхꙋ набрали,
Оутѣкалисмо всѣ ѿстꙋпомъ
Вразъ взѧвши въ рꙋки брань.
Правда, тако єстъ знати,
Алесмо чꙋли агг҃ловъ, же во третїй день
Воскреснетъ и прийдетъ до насъ
И хощетъ забрати всѣхъ ст҃ыхъ ѿ насъ.

[12]) A_2 И мертвыѧ людїє всѣх в...нѧс... ѿ нас. [13]) A_2 ти Люципере.

Запевне[1]) Хр҃стосъ идетъ до насъ просто.
Мы хотѣли дꙋшꙋ его собѣ[2]) взꙗти,
Але бж҃їи[3]) сили не дали к ней пристꙋпати.[4])
Ѡхъ лихо наше, вѣдѣлисмо страхъ незносний,[5])
Блискавицѣ и громи великие;
Подобно правдивїй и̂ власний єстъ Хр҃стосъ Бг҃ъ,
Бо нѣхто такихъ чꙋдесъ кромѣ него чинити не могъ.
Оустꙋпилисмо тоу до пекла поради зажити,
Що бъ и̂с тимъ Хр҃стомъ чинити и ꙗ̂къ прожити?
Бо бꙋдетъ тꙋтъ запевне до насъ,
А почавши ѿ Адама, и̂ всѣхъ ст҃ых маєтъ ѹ̂зꙗти ѿ насъ.

Люциперъ мовитъ до слꙋгъ своихъ:

Ѡва, бꙋдꙋ сꙗ боронити ꙗ̂къ могꙋчи,
Бо не подобаєтъ ми[6]) из своего панства ѹ̂течи.
Єсли ѡ̂нъ бж҃їй сн҃ъ, нехай собѣ в неби панꙋєтъ,[7])
А з нами и̂ пекломъ нехай сꙗ не воюєтъ.[8])
Бо било би мнѣ завстидъ, гди бимъ сꙗ ємꙋ кланꙗлъ
И данѣ давати гди бимъ сꙗ поднѣмалъ.[9])
Тревалемъ пꙗтъ тисꙗщъ лѣтъ, мало не до вѣкꙋ,
А теперъ бимъ сꙗ в моци далъ єдномꙋ человѣкꙋ?[10])
Бꙋдꙋ его чекати аж на плацъ, Аде, с тобою,
А ґдижъ ѡ̂нъ человѣкъ, то сꙗ ꙗ̂ его не бою.[11])
И бꙋдꙋ сꙗ з нимъ менжне[12]) воєвати,
Хочъ бимъ мѣлъ и поле програти.[13])
До бронѣ всѣ мои жолнѣре берѣт сꙗ,[14])
А ґди ꙗ̂кїй страхъ прїйшолъ, то ви не смꙋтѣтъ сꙗ;
Ставте сꙗ противко его менжне,

---

[1]) A_2 Подобно. [2]) A_2 Ми хотѣли єсмо єго ко собѣ. [3]) A_2 бозкиє. [4]) A_2 не дали mista к немꙋ пристꙋпати. [5]) A_2 страхи великиє, блискавицѣ ...лни незноснии, подобно правдъ своихъ славнихъ исполнил сꙗ Бг҃ъ, ...такихъ чꙋдъ чинити кромѣ него не може. [6]) Б. не годит ми сѧ. [7]) Б. сидитъ на небѣ та панꙋєтъ. [8]) Б. нами... керꙋєтъ, А з нами нехай сѧ не воюєтъ. [9]) Б. замісь сих двох рядків має:

Бо гди билъ въ Римѣ Дв҃дъ,
Гди бим сѧ ємꙋ кланѧлъ
И дани давати [в рук. давалъ] гди бим сѧ поднѧлъ.

„Билъ въ римѣ Давидъ“ очевидна помилка замісь: билъ би менѣ встидъ. [10]) Б. Кролевати не трохи вѣкꙋ, а теперъ і т. д. [11]) Б. гди сѧ чл҃вка и̂ жаднаго в тѣлѣ. [12]) A_1 мечне. [13]) Б. Хочъ бимъ що маю и̂ тоє продати. [14]) Б. Гей добрѣ... до него смѣле.

А ꙗ за вами з дрꙋгимъ войскомъ потенжне.[1])
А ви ворота желѣзние[2]) рихло зачинꙗйте,
И зводи звѣвши ланцꙋхами заволѣкайте,[3])
И колодками моцними и твердими замикайте![4])
Бо ꙋже запевне той Хр҃стосъ придетъ,[5])
Але хто дꙋжший, той внидетъ.[6])
А вамъ нехай ср҃дце ѿ страхꙋ не ꙋмливаєтъ,[7])
Ижъ ѿ Хр҃ста того все повтѣкаєтъ;
Але берѣте сꙗ до него смѣле,
Ставайте з нимъ цѣле.
Але ꙗ знаю, же не новина вамъ воєвати,
И не такихъ рицеровъ в полю и на плацꙋ и̂мати,
И з ними воевати и всѣмъ кролювати.[8])
И всѣ кролеве и̂ царѣ нашихъ рꙋкъ не втекли,
Але и̂ сами бачите, же єстъ ѡни оу пекли.[9])
Презто ви не тривожте сꙗ
И Хр҃ста того не бойте сꙗ.
Єще ѡ̂жидаю посла ѡ̂статного
И на плацъ пристꙗ Хр҃стового.[10])

Поселъ ѡ̂статниї прибигає и[11]) мовитъ:

Пане Аде и̂ ти, пане Люциперꙋ старосто,
О̂знаймꙋю вамъ, ижъ Хр҃стосъ и̂детъ до насъ просто.
Цр҃ъ грознїй и̂ аг҃гловъ множество,
Серафимъ з нимъ и єго бж҃ество.[12])
Нѣчого ми противо єдного аг҃гла не могли скꙋрати,
А самого Їс҃а и̂ мови єго страшно бꙋло и̂ слꙋхати.
Побѣглисмо до пекла даючи знати вамъ,
Ꙗкъ би прожити намъ. (Зобачили корогвꙋ Хр҃стовꙋ и полѧкали сѧ).

---

[1]) Б. в того рядка лише: з войскомъ... потенжне. [2]) Б. А брами воро́тнїи. [3]) Б. И ворота мѣдѧние добре поогладайте. [4]) Сей рядок із Б. [5]) Б. запевне тꙋт... бꙋдетъ. [6]) Б. той межи нами виграє. [7]) Б. млѣєтъ. [8]) Сей рядок із Б.
[9]) Б. А нѣкоторие з цр҃овъ, кнѧзей з вашихъ рꙋкъ не втѣкаютъ.
Ѿвѣдайте, чилѣ єстъ всѣ кнѧзи оу пеклꙋ.
[10]) Б. Тилко єще посла ѡ̂статного на плацꙋ ѡжидаю,
Бо єго пристѧ не знаю.
[11]) Б. вѣстъ мовитъ.
[12]) Б. И з нимъ и̂дꙋтъ Серафими
И єго божественнїи сили.

Люциперъ до слугъ мовит и корогов собѣ келит дати:

Ножъ йдетъ къ намъ! Пилно стережѣте,
И в рукахъ своихъ оружіе моцно держѣте,
Як до васъ придетъ, грозно повкдайте,
И плечима дверѣ моцно подпирайте,
И если би ся ламалъ, аггловъ забикайте.
Нехай онъ тутъ не идетъ! Никому не фолгуйте,
Бо нѣчого тутъ
По нему не бутъ.
Коли онъ божій сынъ,
Нехай собѣ в небі сидитъ,
Я воювати ся з нами и пекломъ нехай не идетъ.
Коли онъ естъ божій сынъ,
Я не знаю, для яких идетъ сюда причинъ.
Не маетъ онъ до насъ жаднои справи.

Христосъ мовитъ:

Господъ силенъ во брани!
Козмѣте врата, князи, ваша,[1])
И козмѣте ся врата вѣчная,[2])
Внидетъ въ[3]) васъ царъ слави.

Люциперъ до Іса мовитъ:

Прошу тя Христе в доброи ювичай,
Дай мнѣ покой и болше ми не докучай.
Я хтожъ естъ за царъ слави?
Коли ти Богъ, прийми от ангелъ хвалу
И от аггловъ своихъ славу,
И на воротаров моих болше и на мене не волай.

Потомъ Христосъ другій разъ рече и благословитъ корогвою:

Господъ крѣпокъ и силенъ во брани!
Козмѣте ся, врата вѣчная,
Вынийдетъ во васъ царъ слави.

Люциперъ до Іса мовитъ крикомъ:

Повторне прошу тя, Исе, не напастуй пекла [мого],

---

[1]) Сих трьох рядків у Б. нема. [2]) Б. Отчините ся князи врата вѣчних. [3]) Б. Выходитъ до.

Анѣ мене, бо не винапастꙋєшъ нѣчого.
Коли ти Бг҃ъ, тамъ собѣ сиди в раю,
А ꙗ тебе тꙋтъ не потребꙋю.

И третїи разъ Хр҃стосъ рече и быетъ корогвою, и быстъ тако, сокрꙋшиша сѧ врата:

Ѿто воходитъ во васъ царъ слави!
Гд҃ь силенъ, той єстъ цр҃ъ слави.

И перехрестивши на три части, в той часъ ворота и ланцꙋхи сокрꙋшиша сѧ и входитъ Хр҃стосъ во пекло и ѡсвѣщаетъ ѧснымъ своимъ променемъ и҆ ѡсвѧщаєтъ всѣ мѣстца пекелнїи и҆ кропитъ водою и҆ Дх҃омъ ст҃им.

Адъ кричитъ:

Гвалтъ, гвалтъ, панови! Врата ломѧтъ,
И водою ꙗ҆коюсь ѡ҆строю насъ кропѧтъ.
Що ти ломишъ мои врата безпечне?
Гдесь вѧзней моихъ хочешъ взѧти конечне.
И длѧ чого мѧ такъ, сн҃ꙋ божий, гвалтꙋєшъ
И вѧзневъ моихъ и҆з собою приймꙋєшъ,
Которихъ ꙗ билъ собѣ ѿ вѣка назбиралъ,
А [ти] теперъ пекло збꙋрилъ и столицꙋ сплюндровалъ,
А мене Ада вѣчними ѹ҆зами звѧзалъ.
Щожъ ꙗ теперъ чинити маю?
Южъ вѧзней моихъ побралъ, запевне знаю.
Вѣчний палаци мои попсовалъ
И все моє пекло сплюндровалъ
И насъ подъ ноги свои бралъ и потопталъ.
И слꙋги мои милїи всѧгди порозганѧлъ,
Адама и Євꙋ и҆ всѣхъ свѧтихъ с собою забралъ.

Люциперъ мовитъ:

Тилко з єднаго страхꙋ ледво сижꙋ,
А по старомꙋ передъ собою єдного праведника вижꙋ.
Питаю сѧ ꙗ тебе, Соломоне, чемꙋ ти сѧ тꙋтъ зосталъ?
Подобно мнѣ тебе Хр҃стосъ даровалъ.

Соломонъ до Люципера мовитъ:

Южъ повторне Хр҃стосъ по мене прїиде;
Страшний єго билъ приходъ первїй,
Єще дрꙋгїй страшнѣйшїй бꙋде.

Люциперъ мовитъ до слугъ свихъ:

Слуги мои, шзмѣте,
Цр҃а Соломона изъ пекла випровад[ѣ]те!
На жа[лю]ю его,
Янѣ Хр҃ста того,
Нехай сюди болше не приходитъ,
Пекломъ нашимъ и нами не тривожитъ.
(В той часъ бѣси взявши Соломона и випрокадили ис пекла й мовятъ такъ бѣси на Хр҃ста и на Соломона)

Бѣси мовятъ:

Идижъ, иди за своимъ Хр҃стомъ, а тутъ не бувай,
И пекломъ нашимъ й нами болше не колотай!
(Соломонъ скачучи почалъ спѣвати,
Люциперъ из Ядомъ плакати й ридати).

Христосъ до него рече:

Не ридай мене, Яде, наполню пива во шстатнiй день,
Будешъ мѣти, якось мѣлъ.

Соломонъ почалъ Бг҃а во тройци вихвалати и пречистую Богородицу:

Преблгословена єси Бц҃е дѣво,
Воплотивий во ся ис тебе [божое слово].
Ядъ плѣненъ бистъ, Ядамъ призва ся,
Клятва потреби ся,
Єва свободи ся,
Смертъ умертви ся,
И ми шжихомъ!
Тѣмъ поюще воспоємъ:
Благословенъ Хр҃стосъ Бг҃ъ нашъ
Изволивый й такам. Слава тебѣ.

Поки перейдемо до дальших уваг про нашу драму, її жерела та композицію, скажемо декілька слів про її зміст і будову. Драма починаєть ся того самого дня, чи властиво тої ночи, коли єрусалимські жиди за ухвалою свойого синедріона і за підмогою апостола-зрадника Іюди Іскаріотського (чоловіка з місточка Каріота) арестували Ісуса і запровадили з разу до бувшого первосвященника Анни, а потім до дійсного тоді первосвящен-

ника Каяфи, де його тутже нічю й засуджують на смерть. Драма відбуваєть ся в пеклї; розмова йде між пекольним „старостою“ Люципером і Адом. Дуже інтересні відносини сих обох персонажів до себе і до цїлого окруженя. Пекло представляєть ся як якась будівля з міцними укріпленями; за тим укріпленєм на площі сидять головні персонажі і розмовляють; крізь пекольну браму час від часу вбігають післанцї, із нутра будівлї виходять пекольні воєводи з незлїченим демонським військом, але по тімже подвірю ходить якось самопас і без дозору св. Іван Хреститель, якого сам Люципер у приступі діявольського гумору кличе „Іванку“ або „Іванашку“.

Ад уявляєть ся авторови нашої драми як старий, досить добродушний дїдусь, властитель усеї будівлї і всїх оселених у нїй грішних і негрішних душ. Се старогрецький Плютос, цар підземеля, „богач“, володар усїх земних скарбів а заразом усїх померших, що сходять у царство тїний. Він віковічний як сам Бог і старший від Люципера, молодого авантурника, сотвореного Богом, що швидко потім за гордощі, з якими хотїв зрівняти ся з Богом, був зіпхнений із неба. Він і доси згадує про свій побут у небесних палацах та товаришованє з світлими ангелами, але в браку чогось лїпшого він не кривдує собі й на новім своїм оселищу, себто в Адовій кріпости. Півшести тисячі лїт вони провели вже тут; Люципер при помочи свойого демонського війська і власними концептами зводив людий, підбунтував Каїна, щоб убив свого брата, видурив у Адама запис на власну душу і на душі свойого потомства і стягає до пекла душі найвизначнїйших героїв, пророків та патріархів. Се він називає „будованєм пекла“. Старий Ад дуже тїшить ся сим прибутком свойого підданства і дорожить ним як правдивий „хозяїн“. Але Люципер — горда штука, непосидючий авантурник. Йому впав у око „Маріїн син“, чудотворець і учитель; він збирає інформації про його рід, про його дїла, і переконуєть ся, що має в нім ворога. Він чує, що Ісус сам, а ще більше иньші, називають його „Сином Божим“, і се не може помістити ся йому в голові. Що за син божий? Бог сидить у небі, високо в своїм палацу та роскошує зі своїми ангелами, і відки-ж у нього син на землї? Нї, то не може бути! Ісус не жаден син божий, а простий собі чоловік. Навіть не король анї жаден князь, а якийсь рабін, що волочить ся з дванацятьма апостолами по краю, лїчить недужих, прогонює демонів із оплутаних ними людий і важить ся навіть воскрешати мертвих і вирывати їх із

Адової твердині назад на соняшний беріг. Нї, сего не можна допустити! І він починає перед Адом снувати свої пляни.

Та Ад, ситий дїдусь, що й без Люципера і його війська мав усякі достатки і не потребував воювати з Богом, остерігає його. Чого тобі треба зачіпати ся з людиною, якої походженя не знаєш докладно? Він тремтить за душі праведників, що живуть у його кріпости і боїть ся, що ануж утратить їх. Він же вже мав сумний досвід із чотироденним Лазарем: уже держав його в руках, чи навіть у зубах, коли в тім одно слово Ісусове, один окрик: Лазаре, встань! — поразив його, вирвав від нього Лазаря, притупив його предковічну зброю. Тут Ад очевидно являєть ся в иньшій ролї, як образ смерти, що узброєна йде воювати все живе і якій усяке оживленє притуплює зброю.

Та Люципер не дає уговкати себе. У нього такий гарний плян доїхати кінця ненависному Назаретянину. Він піддає своєму „утїшителю“ Юдї думку зрадити Ісуса і передати його в руки жидів, а жидів наструнчує, щоб осудили і вбили його. Він висилає двох своїх воєвод, Венеру чи краще Недеру, як він зветь ся в однім рукописнім варіянтї, і Трубая з численним військом, щоб пильнували Ісуса, коли жиди будуть мучити його, і коли його замучать, щоб старали ся принести його душу до пекла. Адови всміхаєть ся може ся думка і Люципер вмовляє в нього, що скоро будуть мати у себе Ісусову душу, то будуть жити безпечно як повні і всевладні пани всего світа. Але Ад не даєть ся на таку підмову. Він чує дріжаки в своїм тїлї, його живіт прочуває якесь нещастє, але щож, — додає він з виразом розпуки, — живіт чує, та не скаже. Люципер додає йому відваги і таки ставить на своїм, щоб ловити Ісусову душу.

Тут виступає св. Іван Хреститель і віщує Адови втрату всїх праведних душ починаючи від самого прабатька Адама. Люципер лає його, кепкує собі з його пророцтва, доказує Іванови його ігноранцію, буцїм то він голосить Бога, якого й сам не знає, а нарештї велить напоїти його смолою і пекельним квасом. Про те Іван не перестає голосити свого пророцтва про близький прихід Ісусів, а переляканий тим Ад велить Люциперови як стій узяти ся до лїпшої фортіфікації пекла. Люципер ще гороїжить ся, запевняє, що сам виступить до бою з Ісусом, та про те страх бере верх і над ним і він велить чортам як мога швидко укріпляти пекло:

А ви ворота желѣзниє рихло зачинꙗйте
И зводи звївши ланцухами заволѣкайте
И колодками моцними и твердими замикайте.

Як бачимо, образок із середньовічної замкової оборони. Люципер комендерує своїх вояків:

До бронѣ всѣ мои жолнѣре берѣт сꙗ,
А ґди ꙗкїй страхъ прїйшовъ, то ви не смутѣтъ сꙗ,
Ставте сꙗ противко єго менжне,
А ꙗ за вами з другим войскомъ потенжне.

А коли Христос справдї наближаєть ся, він ще раз кричить:

Ѡножъ идетъ къ намъ! Пилно стережѣте,
И въ рукахъ своихъ ѡружиє моцно держѣте,
А ꙗк до вас прийдутъ, грозно отповѣдайте
И плечима дверѣ моцно подпирайте!
И єсли би сꙗ ламалъ, ангеловъ забивайте!

Та бідний чортяка помиляєть ся. Біжать посли і з разу ґратулюють Адови й Люциперови добрими новинами: вже жиди Христа судять, водять від ради до ради, вже його мучать, уже засудили його на смерть, уже прибили його на хрест, уже Христос умирає. Та тут раптова зміна сцени: демонські вояки прибігають у розсипку, залякані, кричать, що Христос має прийти за ними; надбігають і воєводи, не покинувши оружя, але признають, що про зловленє душі Христової по її виходї з тїла не було анї думки, бо довкола неї стали тьми ангелів і вони мусїли тїкати. Швидко являєть ся й Христос держачи в руцї хоругов, стає перед пекольною брамою і кричить зичним голосом:

Возмѣте врата, кнꙗзи, ваша!
И возмѣте сꙗ, врата вѣчнаꙗ,
Внидетъ во васъ царь слави.

Люципер зразу хоробрить ся і запитує, що то за такий цар слави? Він не знає жадного царя слави, та Христос відповідає йому:

Господь силенъ во брани!

І ще раз велить йому відчинити браму. Люципер пробує промовляти чемно:

Прошу тꙗ, Христе, в добрий обичай,
Дай мнѣ покой и больше ми не докучай!

Христос іще раз повторяє свій наказ, та коли Люципер відповідає йому криком і просить забирати ся геть від пекольної брами, Христос благословить корогвою, брама розпадаєть ся і він уходить до пекла і, як каже автор нашої драми, „освѣщаетъ своимъ промѣнемъ и освящаетъ всѣ мѣсця пекельнія и кропить водою и духомъ святим". Старий Ад, доси безмовний свідок сеї сцени, раптом починає кричати:

Гвалтъ, панове! Врата ломятъ!
И водою якоюсь острою нас кропят!

Він боїть ся свяченої води, як справжній дідько нашого народнього віруваня, і кричить ґвалту як чоловік, якого розбійники напали в його власній хаті. Люципер іще пробує сварити ся і докоряти Христу, але Христос не зважає на се і тут неначе заслона опускаєть ся, за якою й доконуєть ся зруйноване пекла, виведенє праведних душ і заковане Люципера в ланцюхи. Люципер жалуєть ся на руїну свого царства, а в тім бачить, що до нього наближаєть ся цар Соломон.

Питаю ся тебе, Соломоне, чему ти ся тутъ зостал?
Подобно мнѣ тебе Христосъ даровалъ?

Та Соломон відповідає: ні, за мною Христос повторне прийде. Страшний був його перший прихід, але другий буде ще страшнїйший. Почувши се Люцифер велить своїм слугам узяти Соломона на руки і винести його із пекла, щоб Христос не потребував приходити за ним іще другий раз. Біси сповняють сей наказ і Соломон співаючи йде до раю. Люцифер і Ад плачуть голосно, та Христос потїшає Ада з далека: не плач на мене, Аде, прийдуть ще твої жнива, і твої пивниці я наповню пива; в остатнїй день будеш мати стількож душ як мав тепер. Співом Соломона, того весельчака нашої драми, кінчить ся її гра.

Як бачимо, будова драми дуже проста, але проведена дуже льогічно і вповнї артистично. Дієвих осіб не богато, та всї вони схарактеризовані індівідуальними, виразними рисами, далеко не так шабльоновими, як се бачимо в західно-европейських містеріях. Інтересно буде порівняти ту інсценїзацію, яку ми виложили висше на основі нашої драми, з інсценїзацією анальогічних західно-европейських містерій. „З одного боку цвитучий сад — рай, а з другого місце, яке декоровано по змозї страшно і відразливо — се було пекло. Воно складало ся звичайно з трьох частий: укріпленої вежі в роді тих, що в середньовіч-

них містах служили для оборони міста, з криниці, в яку Ісус, розломавши пекольну браму, вкидав Сатану, і з входу, що звичайно мав вид величезної пащі, яка відчиняла ся і замикала ся знов, пропускаючи чортів. Часто перед сим входом був „parloir", вільне місце або платформа, де чорти перед очима публіки відбували свої бурливі збори[1]). Та се було дуже коштовне пекло; біднійші сцени задоволяли ся звичайно самою криницею — в англійських містеріях „pit", іноді великим кітлом, у який демони в одній містерії вкидають Нерона. В нїмецьких театрах вистарчала бочка, в якій Люціфер сидів припнятий ланцюхом"[2]). Як бачимо, наш автор узяв із західної традиції лиш одну ідею укріпленої твердині, розвинув її ширше та перенїс свій parloir в нутро пекольного укріпленя. Криниці у нас не було треба, бо по тим писаним жерелам, із яких черпав наш автор свою драму, сказано лише: „тогда Господь имъ діавола и связа узами нерѣшимыми", і він при кінцї нашої драми справдї повинен являти ся в ланцюхах прикований до того місця, на якім виступав у драмі. В деяких західно-европейських драмах ся розправа Ісуса над Сатаною представлена ще драматичнїйше: „Ісус приходить у супроводї чотирьох ангелів і душі спасенного розбійника, тягнучи за собою звязаного Сатану, до пекольної брами. Він ударяє в неї хрестом, і брама відчиняєть ся (в нашій драмі Христос „благословить корогвою"). Тут Ісус і згадані ангели вяжуть Сатанї руки і ноги і кладуть його на цямринї пекольної криниці, яка має бути так зроблена, щоб виглядала немов збудована із чорних квадратових каменїв" (G. Cohen, op. cit. 91), отже не Дантова ледова щілина[3]).

Основним жерелом нашої драми є відомий старохристіянський апокріф, знаний під назвою Нікодимового євангелія, а власне друга часть того твору, де описуєть ся вхід Ісусів до ада зараз по його смерти на хрестї. Відсилаючи цїкавих до повного

[1]) Пор. Gustave Cohen, Geschichte der Inszenierung im geistlichen Schauspiele des Mittelalters in Frankreich, ins Deutsche übertr. von Dr. Const. Bauer. Leipzig 1907, ст. 90.

[2]) Прегарний малюнок такого сценїчного пекла див. у другім томі видання L. Petit de Julleville, Histoire de la langue et de la litterature française, Paris 1896, ст. 417.

[3]) Як відомо, Данте в остатнїй пісні свойого „Пекла" (властиво Inferno, підземеле!) описує ту криницю, в яку всаджений Сатана:

Пан царства мук із ледової пущі
Тут вистирчав до половини груди.

(Див. Літ.-Наук. Вістник 1907, кн. VIII—IX, ст. 342).

тексту, надрукованого в другім томі моїх „Пммяток“ у двох варіянтах, стор. 293—314, переповідаю тут коротко його зміст. Йосиф Аріматейський на жидівській радї сповіщає єрусалимський синедріон, що брати Симеона богоприємця, Левкій і Карін, що давно були вмерли, при смерти Ісуса воскресли і пробувають у Арімафеї на молитві. Члени синедріону йдуть зразу до гробів і переконують ся, що вони порожнї, а потім ідуть до Арімафеї, бачуть обох мерцїв, приводять їх до Єрусалима і заклинають їх Богом, щоб сказали, як воскресли з мертвих? Мерцї Левкій і Карін зітхнули, оглядїли ся довкола, зирнули на небо і перехрестили ся, а потім сказали: „Дайте нам картки гарного паперу, і напишемо вам усе, що ми бачили“. Їм дали паперу, і вони кождий в окремім покою написали оба однаково. Сидячи в пекельній пітьмі вони побачили „золоте зеренце“, що розілляло своє світло по всїй безоднї. В адї повстає радість, приходить Іван Хреститель і оповідає, що бачив Христа на Іорданї, а Бог назвав його своїм сином. На се озивають ся праотцї Адам і Сиф згадуючи про обіцянки дані їм Богом. Безпосередно за сим іде розмова „переднього князя діявола смертного“ з Адом. Князь говорить, що Ісус, хоч славить ся сином божим, про те простий чоловік і боїть ся смерти, а про те робить йому пакости, виганяє його духів із людий і навіть воскрешає мертвих. Ад заявляє, що чоловік на землї не може мати власти, бо тілько він один має власть над усею землею. А коли Ісус противить ся тобі, то значить, він не чоловік, а Бог у людському тїлї, який хоче зловити тебе. Князь „неприꙗзнь“ завважує Адови, щоб не бояв ся Ісуса, бо його жиди замучили і він уже близький смерти. Але Ад ще дужше остерігає князя перед Ісусом, що вирвав у нього Лазаря, який уже чотири днї був мертвий і розгнив ся. Та поки вони балакали, почув ся „гласъ ꙗ҆ко громъ и дꙋховъ грай: възмѣте врата преднꙗꙗ ваша, и възмете сѧ врата вѣчнаꙗ, и внидеть царь славѣ“. Ад виганяє Сатану із свойого осїдка і велить твердо заперти брами пекла. Даремно пророки (Давид, Ісаія) толкують йому, щоб добровільно відчинив браму; він противить ся тому з усїми своїми демонами, поки не побачили Господа на високім кріслї і від разу почули себе безсильними. Господь входить у пекло, „силою своєю поправъ смерть и и҆мь дїавола свѧза и предасть мꙋцѣ вѣчнѣи, и изведе Адама въ свое пресвѣтловство“. Ад лає діявола, називає його Велзаулом і Сотоною, а Христос піддає діявола під його власть. Далї йде розмова Ісуса з праведними душами, які за ним виходять

із пекла до земного раю; там стрічають Ілію і Еноха тай ще того розбійника, що вмер із Христом на хресті праворуч його. Похвалою Ісусови кінчить ся оповіданє, по чім у остатній главі доводить ся до кінця повість про Левкія і Каріна, які по трьох днях знов умирають.

Як бачимо, в тім апокріфі маємо вже в зародї все те, що послужило мотивами нашої драми: і пекло укріплене з мурами і замками, і тверді металеві (мідяні) брами, і ріжницю між Адом та діяволом, який називаєть ся раз „неприязнь“ то знов „князь діявол“, то Сотона або Мука, то Велзаул. Що нема назви Люципер, се знак, що той апокріф прийшов до нас просто з Греції, бо Люципер — назва латинська.

Близше до нашої драми стоїть „Слово на велику пятницю“ Евсевія александрійського, надруковане в церковно-славянськім перекладї ще 1647 р. у т. зв. Сборнику сімдесятьох слів у Москві, і передруковане Порфірєвим із рукопису XVII віку із бібліотеки Соловецького манастиря в його „Апокрифическихъ сказаніяхъ новаго завѣта“ стор. 204—214. Порівнюючи зміст сего Слова з другою частиною Нїкодимового євангелія бачимо ось які ріжниці. Про Левкія і Каріна нема згадки, автор оповідає сам від себе остерігаючи читача: „но слыши страшнѣишую таину“. Іван Хреститель перед своєю смертю посилає своїх учеників до Ісуса з запитанєм: „Чи ти той, якого ждемо, чи маємо ждати иньшого?“ Не тому питав, щоб сам не вірив — додає автор — а тому, бо знав, що піде до Ада, а там праотцї будуть питати його, то щоб міг дати їм певну відповідь. Зійшовши до Ада Іван справдї стає перед праотцями і вони запитують його; дехто з них сумнівать ся, чи Ісус схоче приняти смерть за них, але пророки кріплять ся і мовлять: „яко смерть єму єсть пріяти, и разумѣхомъ хотящая быти намъ явлено и тако пророчествовахомъ всему миру“. Іван просить їх сказати, що вони пророкували, „да слышавши вси подвижнѣе будутъ“. Промовляють за рядом Давид, Ісаія, Єремія, і ще один неназваний. Далї йде розмова Ада з діяволом; Ад бачучи радість пророків остерігає діявола, щоб беріг ся „испытно“, щоб через одного Ісуса не втратити їм усї душі. Діявол одначе йде до жидів і поучає їх „на распятіе Господне“, напускає на Юду неситість і він продає Ісуса жидам. Наріканєм автора на Юду кінчить ся сей уступ.

По відходї Юди Ісус починає тужити і мовить: „Прискорбна ми єсть душа до смерти“. „О милосердіе Владычне — додає

від себе автор — смерти ся не бояше, безсмертенъ сый!" Але діявол узяв сї слова дословно „и начатъ подвижнѣе бывати" і побіг до Ада, якого в своїй промові називає своїм братом. Він тїшить ся, що буде мати Ісуса у себе і вичисляє всї зачіпки Ісусові, який важив ся прогоняти його демонів із людий і навіть воскрешати мертвих. Тут згадує про Лазаря і вмовляє в Ада, що певно спав або не пильнував Лазаря добре, що той вирвав ся від нього. Та Ад з жахом говорить: „Чи се той Ісус, що тодї воскресив Лазаря? В такім разї прошу тебе, не веди його сюди, бо він прийде і певно забере у нас усї душі". Та діявол відповідає: „Сила моя і твоя утроба нехай прийме його! Не балакай богато!" Ад відповідає: „Що в мене за сила? Як би в мене була сила, то я-б був опер ся йому. Чи мною і жидами ти хочеш оправдати себе?" Діявол починає лаяти Ада: „Страхополоше, не мужу, малодуше! Він стілько лиха наробив мінї і я не перестав воювати ся з ним, а ти приняв від нього лиш одно лихо і попав у такий страх!" Як бачимо, розмова зовсїм драматичного закрою.

По тій розмові діявол іде знов до жидів, підбунтовує їх на Ісуса. Вони зібрали ся і до них прийшов Юда і сказав: „Той, кого я поцїлую, того беріть". Тут автор розсипаєть ся довгим, патетичним наріканєм на Юду, по чім уже коротко оповідаєть ся про смерть Ісуса на хрестї, про трус землї. Діявол утїкає до Ада і велить йому позамикати брами. Ад замкнув браму і зміцнив засувами. Ангели приходять і кричать: „Візьміть, князї, свої брами, візьміть ся брами вічні, бо йде цар слави". Ад удає, що не знає нїчого і відповідає з нутра: „Що се за цар слави?" Ангельські сили відповідають: „Господь міцний і сильний, Господь сильний у боях". І відповів Ад: „Коли так, то по що покинув небо і прийшов сюди?" І сили мовили: „Бо він цар слави і гонить свого противника, щоб звязати його і дати тобі". Ад остримі словами лає діявола і відмовляєть ся помагати йому. Тодї Ісус виступає на мідяну браму і розломлює її а також залїзні ворота і виводить душі праведників із пекла. „Слово" містить ще один епізод про стрічу душ у раю з розбійником, що був розпятий разом із Христом і перед смертю навернув ся, та сей епізод не має вже звязку з нашою драмою.

Що ся високо-драматична концепція не була витвором автора Нікодимового євангелія, а належала до найстарших традицій христіянської церкви, на се найлїпший доказ бачимо в акті віри, усталенім нікейським собором 325 р., де між кардинальними пунк-

тами покладено також віру в Ісуса „сошедшаго в Ад“. Тож і не диво, що Нікодимове євангеліє, хоч признане пізнійше за апокріф, здобуло собі велику популярність особливо в католицькім світі і стало ся одною з основ західно-европейської середньовікової містерії про смерть і воскресенє Христа. Не вдаючи ся в бібліографічне вичислюванє пасійних містерій, що майже всї мали також обовязковий „Descensus“, подамо тут у перекладї досить короткий Descensus найбільшої французької містерії, написаної коло р. 1450 в Парижі Арнулем Гребаном[1]).

Після сцени на Голгофі, де Пилатові вояки пильнують Ісуса прибитого на хрестї, Марія плаче, а ангели співають їй їй привіт, сцена переносить видців до пекла. Розмовляють Сатана і Люціфер.

Сатана:

Не перестаю дрожати
Аж в безоднї тій пекольній.
Люціфере, ой, благаю,
Запирай ворота міцно.
Бач, отсе душа Ісуса
Йде, щоб нас обграбувати,
За одного сто нам взяти.

Люціфер:

Гей, чорти, страшна громадо,
Міцно запирайте брами,
Засувайте скрізь засови,
Тисячі колод валїте,
Стережіть заклепів добре,
Бо ось ворог наш іде!

Цербер:

Царю Люціфере, здай ся
Лиш на мене! Я йому
Покажу́, як ми умієм
Входу в пекло боронить.
Ось завалюю сю браму
Харалужними скалами

[1]) Див. Le mystère de la Passion d' Arnoul Greban, publié d' après les manuscrits de Paris avec une introduction et un glossaire par Gaston Paris et Gaston Raynaud. Paris 1878, велика 8-ка, стор. LI вступу і 451 сторін тексту друкованого петітом у дві шпальти, 34750 рядків.

Більшими від замків крепких,
І ще тисячі делин
Накопичу перед входом.

Ферґаль, біс:

Ще покладь для перепони
Сю великую дрючину,
Що закована з кінця.

Астарот:

А ми рушмо всї на всїх їх,
Други прокляті, вже час!
Треба працї доложити,
Бо як він вийде до нас,
То такі завдасть нам страти,
Що нїщо нам не відпла́тить.

Цербер:

Не лякайтесь, хай приходить,
Се байдуже всїм чортам.
Брами він не розгородить,
Утвердив її я сам.

Дух Ісусів: Attollite portas, principes, vestras et elevamini, portae aeternales, et introibit rex gloriae!

Душі в Лїмбі: Quis est iste rex gloriae?

Дух: Dominus fortis et potens in praelio. Attollite portas etc.

Душі: Quis est iste rex gloriae?

Дух: Deus virtutum ipse est rex gloriae. Attollite etc.

(Тут брами тріскають, коли Ісус ударить їх хрестом)

Ісус:

Чорте зрадний і безславний,
Дармо ти на мене преш ся
Й замикав від мене брами.
От тобі і ганьба й сором,
Бо моя на вас побіда.
Довго ти держав ось тутка
Людське племя під запором,
Та я вийму їх з запору
Й ти на тее не порадиш.
Дорого за се платив,
Смертю умирав страшною,
Та за те здобув могучість

Царство все твоє спустошить,
Обідрать тебе й оголить
З тих душ правих, що ти держиш.
Люто ти тут катував їх,
Ненастанно в ярмах мучив;
Та отсим хрестом могучим,
Сим знаком страшним, високим,
Що ним, бачиш, я воружився,
Тим хрестом відібю в тебе
Всю твою і міць і силу,
Що ти нею так пишав ся,
І твої всї фальші, зради
Розпорошу до кінця.

Всї чорти:

Горе! Горе! Горе! Горе!
Щож се за страшенна кара!

Душа Ісуса бере Адама за руку і мовить:

Адаме, друже, мир з тобою
І праведникам мир твоїм!
У сих заклепах непроглядних
Ти довго плакав і ридав.
Я виведу вас в иньше місце,
Де всїм потїха буде вам.
І ждати-мете мене там,
Аж поки не піду до неба,
Туди я й вас візьму з собою
У своє царство неминуще.

До Ісуса промовляють Адам, Іван Хреститель, Ева, Давид, Ісаія, Єзекіїл і Єремія, по чім Ісус виводить їх із пекла і відводить на якесь неозначене місце (до земного раю), а тимчасом чорти в пеклї підносять страшенну бурю[1]).

В старонїмецьких пассійних містеріях Descensus звичайно досить короткий. В найстаршій містерії з початку XIV в. опублїкованій Ф. І. Моне[2]) по сценї зложеня Ісуса в гробі і запечатаня гробу додано театральну ремарку: Tunc milites vadant ad sepulcrum cantantes aliquid. Tunc duo angeli gladiis per-

[1]) La Mystére de Passion, стор. 342—343.
[2]) F. I. Mone, Schauspiele des Mittelalters, Karlsruhe 1846, ст. 49—128.

cutient eos cantantes, terra tremuit et quievit. quibus territis cantans dominus surgat: Resurrexi etc. Deinde vadat ad infernum portans crucem, cantans: Tollite portas! dicat.

Ir hellen vürsten, dünt of die dür
und gebent mir meine Knethe hervor!

Respondet Lucifer: Qui est iste rex gloriae?

Respondet angelus, qui praecedit Ihesum: Dominus virtutum ipse est rex gloriae.

Dünt uf, der herre ist kommen,
von dem uch wirt benommen
uwer manigveltige gewalt,
der ist gewesen al zu alt.

Tunc dicat Lucifer:

Uwe der ubelen mere,
die sint uns alzů swere!

Tunc Christus pede trudat januam et aperiatur, et Adam cum ceteris cantet: Advenisti etc.

Ісус бере Адама за руку і виводить його з праведними душами до раю. Як бачимо, з апокріфічного Descensus'а лишили ся ледво деякі останки.

В містерії Christi Auferstehung (Моне II, стор. 33—107) Descensus дуже просторий (стор. 42—58) та инакше збудований. При Ісусовім гробі зчиняєть ся трус, Ісус устає і душі в пеклї радують ся. Авель запитує, що значить ота велика ясність, яка показуєть ся їх очам (немов натяк на те „зерно світла", яке бачили в адї Левкій і Карін). Адам відповідає, що се стверджуєть ся пророцтво тих, що віщували вступленє до пекла спасителя. Ісаія цитує своє пророцтво: Populus gentium, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam; habitantibus in regione mortis lux orsa est eis. Промовляють далї Хреститель, Сиф і Ісаія. Люціфер вбігає і кличе:

Wol her, wol her, wol her,
alle duwelsche[1]) her!
wol her us der helle,
Satana leve[2]) gheselle!

Сатана входить і Люціфер питає його: „Сатано, де се ти барив ся, що я від трьох день не міг балакати з тобою?"

[1]) teuflische. [2]) lieber.

Сатана відповідає: „Не знаєш сего. Ой Люціфере, мій любий пане, я був у жидівськім соборі і з сего мінї вийшла велика шкода".

Люціфер мовить: „Яка така, любий товаришу?"

Сатана оповідає, що підмовив жидів на Ісуса, який сказав:

Tristis est anima mea usque ad mortem
wo mochte he godes zone syn,
wente he vruchtet[1]) des dodes pyn?

Люціфер остерігає Сатану, щоб не дурив сам себе, бож Бог не може вмерти, а Сатана оповідає далї, що бачив, як Ісуса розпинали; я сам направив спис на його серце і він справдї вмер; він заклинаєть ся:

Here, bi myner krummen nesen,
den rede moghen wol alzo wesen.

Клину ся своїм кривим носом, що моя річ правдива. Він запевняє далї, що поміг Юдї повісити ся. Потім почув ся великий шум — певний знак, що Ісус умер і буде наш.

Люціфер запитує його, деж та Ісусова душа, та Сатана оповідає, що він у тій хвилї почувши його (себто Люціферів) голос побіг так швидко до пекла, що й не бачив душі. Люціфер думає, що вона стрaчена для пекла і запитує Сатану, чи то той сам Ісус, що воскресив Лазаря? — Той сам! — каже Сатана. — Прошу тебе Сатано! — мовить Люціфер — не веди його до нас, бо коли він прийде сюди, то наробить нам великої шкоди.

Сатана обіцяє добре укріпити пекольні брами, та тут надходить Noylor і сповіщає Люціфера, що праведні в пеклї дуже радують ся і співають. Прилїтає чортик Пук і сповіщає про прихід Івана Хрестителя, який віщує душам визволенє з пекла, та тут же доносить і про наближенє самого Ісуса.

Бачучи здалека наближенє Ісуса Давид, Адам, Ева починають співати. Гавріїл кличе:

Ви князї пітьми, відчиняйте брами,
Бо ось цар слави стає перед вами.

Демони кричать, Люціфер запитує:

Що то за цар слави можний?
То якийсь пан подорожний!
Нїби то його весь світ?

[1]) fürchtet, боїть ся смертної муки.

Він мене здурити хоче,
Що до брам моїх стукоче,
Голову мині клопоче
В мойому гнїздї.

Ангел Рафаіл каже йому, що се дитя живого Бога, що хоче вивести відси душі і завести їх у боже царство. Знов ангели співають: Tollite, і знов сперечаєть ся з ними Люцифер:

Годї стукать вам так люто!
Душі ті, що в мене тут о,
Всі мої!

Ангели співають ще раз: tollite, Гавріїл ще раз упоминає його, нарештї Ісус „cum vehementia confringit infernum“ і хапає Люціфера і ставить його стовпом на місцї, бере Адама за руку і виводить їх із пекла. Один чорт хапає Івана Хрестителя, щоб затримати його в пеклї:

Ти знаєш, я зовусь Тутволїй,
І жити мусиш тут по моїй волї;
Бо тиж остатнїй у рядї,
Лишай ся в нашому гнїздї!

Іван протестує і грозить чортови карою Ісусовою. Та тут і Люціфер приступає до нього і хапаючи його за волосє говорить, що він, хитрець, мусить з ним горіти в пеклї. Та Іван випрошуєть ся, представляючи йому, що людий буде ще мати в пеклї богато, а коли його не пустить, то наживе великої біди. Ісус тим часом велить ангелови Михаілу вести душі до раю, де мають ждати його приходу.

У просторій пассійній грі, поданій у тогож Моне, т. II, стор. 185—350, Descensus короткий і зовсїм шабльоновий, переважно зложений з латинських цитатів (стор. 340—341). Так само нїчого нового не дає й старотирольська пассійна містерія.[1])

По троха репродукцією епізодів пассійних драм про задержанє Івана Хрестителя в пеклї може вважати ся сценка деяких иньших драм з „нещасною душею“ (anima infelix), яку знаходимо в Інсбруцькій, Альсфельдській та Хебській пассіях. Ісус виводячи з пекла праведні душі лишає в пеклї неозначену

[1]) I. E. Wackernell, Altdeutsche Passionsspiele aus Tirol. Graz 1897, стор. 201—215.

близше „нещасну душу“, яка чуючи себе у власти чортів лементує:

Awe,[1]) awe, awe,
mir thon[2]) die teufel alzo we.
Ihesus liber here,
Schal[3]) ich nicht mit dir von hinnen kere?[4])

Та Ісус уже не чує її крику, а чорти обступають її. Тоді вона стрівожена говорить, що Ісус обіцяв їй прийти до неї незабаром знов, а чорти чуючи се чим дуж виганять її з пекла[5]).

Той сам мотив, але в формі безперечно позиченій від нашої драми здибаємо й на Угорській Руси і то не лише в устах люду (пор. В. Гнатюк, Записи з Уг. Руси в Житю і Слові, т. IV, стор. 347), а й у досить старій рукописній збірці попа Теслевцьового, в якій містить ся між иньшим перерібка цитованого висше Слова Евсевія Александрійського ось із яким додатком опублікованим у моїй збірці апокріфів (Памятки т. I, стор. 293—294). Читаємо тут:

„Пошовши Хс̃ до пекла пекло розбив, діявола извязав, народ люцкій с пекла вивѣлъ. И коли ишли люде ис пекла, которых Хс̃ вызволив ѿтол, йдучи скакали веселячи ся, грали, ликовали. Посмотрытъ цр̃ъ Дв̃дъ, ано оушитки идутъ, єдно сн̃а єго Соломона нѣтъ. Рек єму Хс̃: „Не жури ся, Соломона я тамъ оставилъ про страхъ діяволом, аби их там страшилъ по моемъ отходу, бо Соломонъ сн̃ъ твои̯ мудростію оттолъ выйде“.

„А коли утихло у пеклѣ, почали ся діяволи збирати по той войнѣ и страху, и стали надзирати у пекло и приникати и смотрити, ци зостал хто по том страху в пеклѣ? А Соломон сѣвши почал спѣвати воскресний канон: „Боже мой, да вознесет ся рука твоя, не забуди нищих своих до конця!“ Там ся діяволи ко Соломону позбирали и остали около него, почали єго звідовати мовячи: „Повіж нам цару Соломоне, чого ти ся тут зостав?“ Рек им Соломон: „Слухайте, діяволи, Христос мнѣ тут велѣл сидѣти, бо ся Хс по мене другій раз вернет сюда; тих отпровадивши то еще з болшим страхом по мене пріидет“. Слишавши то діяволи збояли ся велми и порвавши Соломона витрутили єго с пекла: „Иди и ти оттол, єсли ми єще за тебе єди-

[1]) Awe — o wehe! [2]) tun [3]) Soll [4]) kehren.

[5]) Ludwig Wirth, Die Oster- und Passionsspiele bis zum XVI Jahrhundert. Beiträge zur Geschichte des deutschen Dramas. Halle a. S. 1889, стор. 106—107.

наго маємо терпѣти біду. Єсли Бог узял голову, а за тобе хвоста не стоиме". І витрутили Соломона вон діяволи ис пекла, а Соломон пошол скачучи весело, спѣваючи, Господа Бога виславляючи. Увидѣвши то цар Давид сина своєго и рек: „Господи, идет мой син Соломон за нами спѣваючи". А Христос рек до царя Давида: „Я ти казал, аж син твой Соломон мудростію оттол вийдет".

Маємо і в польській старій літературі опублїкований один драматичний твір Миколи з Вільковецка п. з. Historya o chwalebnem Zmartwychwstaniu Pańskiem, виданий у краківській академічній „Bibliotece pisarzów polskich" (Kraków 1893) дром Станіславом Віндакевичем. Се не пассійна, але воскресна драма, але про те має досить просторий Descensus. Починаєть ся вранцї по Ісусовім розпятю і похороненю; жидівські архієреї намовляють Пилата, аби поставив сторожу біля гробу. Пилат вволює їх волю. Вояки стоять і вартують, приходять три Марії і купують у жида Рубена пахучі масти, щоб ними натерти Ісусове тїло. Тимчасом при гробі появляєть ся ангел і відвалює камінь, від чого сторожа перелякала ся і кричить.

Pilax: Wejcie! Coś ondzie pięknego,
Jakoby śnieg bieluczkiego!
O Dio! Cóż mi się dzieje?
Serce mi jakoś truchleje.

Theoron: Uram gazda! Rata! Przebóg,
Jużci lecę, nie czuję nóg.

(*Всї три падуть на землю*).

По хвилї одначе встають і починають міркувати, чи справдї Христос воскрес, чи нї, та один із них, Proklus, заглядає до гробу і кричить:

Wczas, panowie, po harabie,
A Kristusa już nie w grobie.

Philemon: Bo, bo, bo, panowie, poszedł,
Ba i prześcieradła odszedł.

Сторожі біжать до архієреїв і оповідають їм, що стало ся, та анї Анна, анї Каяфа не хочуть няти їм віри, а по короткій нарадї хочуть сторожам дати гроші, аби розголосили, що вони

були поснули, а тимчасом апостоли украли тїло. Але сторожі не йдуть на підмову, а один із них говорить:

Bale, księża miłościwi,
Wszytko tu ludzie uczciwi!
Nie godzi się tak powiadać,
Z szczerej prawdy fałszu działać.

Та се лише хвилева опозиція, нарештї вони таки беруть гроші і обіцюють говорити так, як їм велять „księża". Тут іде сцена Descensusa. Ісус, który ma się ubrać w albę, w stułę i kapę, z chorągiewką w ręku, добиваєть ся до пекла.

Ehej, piekielne książęta,
Otwierajcie swoje wrota.
Otwórzcie się wieczne bramy,
Wnidzie tam król wiecznej chwały.

Luciper (wielkim głosem): Cóż to za król wiecznej chwały,
Co to tak bardzo zuchwały?
Nie był tu nigdy takowy
Z takiemi śmiałemi słowy,
Umarły z owego świata,
Co by łamał nasze wrota.

Jesus: Pan Jezus mocny i możny,
Na bitwę bardzo potężny,
Ktory jest wszytkich mocy pan,
Ten też król wiecznej chwały sam.

Luciper: Ba wyjrzy, Cerberze bracie,
Co to tam ktoś u drzwi plecie?

Cerberus (*визирає і зараз ховає ся*):
Nie chychy tam, Lucyperze.

Luciper: A jako, bracie Cerberze?

Cerberus: Mamy gościa niewdzięcznego,
Jezusa Nazarańskiego
Z chorągwią jakąś czerwoną,
Krzyżem napieczętowaną.

Luciper: Jużci źle, bracie Cerberze,
Pewnie nam wszystko zabierze.

Чути розмову святих отців. Адам лає Люціпера, далі Осія пророк. Ісус знов бє до брами, Люціпер сварить ся з ним, Авраам просить Ісуса, щоб прийшов як найшвидше, а Цербер тягне Адама до пекольної купальні:

Ad idem, bracia, ad idem,
Do browaru z owym dziadem,
Co sam sobie przekwintuje,
Iż u drzwi Jezusa czuje.
Zbadło mu się święconego,
Rad by do raju wiecznego;
Już nie dba o smołę naszę,
Woli w raju z mlekiem kaszę.

Чорти брязчать ланцюхами, Ісус розбиває пекло, бере Люціпера на ланцюх і затикає йому свою хоругов у живіт. Descensus кінчить ся довгим, болючим стогнанєм Люціпера, якого Цербер потїшає, що по утратї сих душ швидко наберуть нових, і промовами праотців Адама, Авеля, Ноя, Осії і Івана Хрестителя та спасеного розбійника, що маючи поломані ноги йде на кулях. Ісус узявши за руку Адама виводить їх із пекольної неволї.

Як бачимо, супроти нїмецьких сей Descensus значно живійший і драматичнїйший, але до нашої драми зовсїм неподібний.

Що до питаня про час і місце написаня сеї драми, то зводимо до купи ось які вказівки. Устні й писані слїди її зберегли ся на двох протилежних кінцях української території, в ізюмськім та купянськім повітах харківської губернії, де були записані з уст селян оба варіянти вірші, тай також із селянських уст прозові переповідки її епізодів (особливо про мудрованє Соломона), і в Галичинї, де являють ся копії старого тексту драми, копії не старші половини XVIII віку, та все таки трьох відмінних редакцій, що свідчать про значну еволюцію самого тексту протягом досить значного часу і частого переписуваня. Устні слїди сеї драми заховали ся також на угорській Руси. Тілько на Подніпровій Українї доси нїяких слїдів ані переповідок сеї драми не знайдено. Як пояснити собі сю появу? На мою думку вона свідчить про те, що предки тих людий, серед яких зберегла ся пасхальна вірша, бачили колись чи то на Волинї або й у Галичинї виставу Пасхальної драми, яку зберегли в своїй памяти і при якійсь нагодї, прим. при

1 р. 50 к.

кольонїзації Слобідської України наслїдком Хмельнищини та руїни на правобічній Україні занесли з собою на далекі кольонії. В такім разї написанє самої драми мусїли б ми віднести до першої половини XVII в. На се натякає й віршованє і форма драми, що нагадує склад козацьких дум, які творили ся в тім самім часї

B-3300
1932
B 3.300